

શ્રી શ્રેયસ્સાધક-
અધિકારિવર્ગઅન્યાવલિઃ
અન્યાર્કુ : ૮૭

શ્રી સુદામાશ્યાન.

— કિતીય આવૃત્તિ —

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી.

[મૂલ્ય : ૦-૮-૦

શ્રી શ્રેયસ્સાધકવર્ગના આચાર્યશ્રીની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ કરનાર
શ્રી શ્રે. અ. વર્ગ.
વડોદરા.

—૦—

સં. ૧૯૮૪, આવણી શુકલ. ૧૫,
શુક્રવાર.

ગાંધી વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડિપાર્ટમેન્ટ-૨
૧૪ ૩૫૯

મુદ્રણસ્થાન : 'વસંત મુદ્રણાલય'
મુદ્રક : ચીમનલાલ દિશ્વરલાલ મહેતા.
ધીકાંટાસેડ, અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૩૫૯ તારીખ

પુસ્તકનું નામ સુદામાઝખાન

વિષય : ૧

॥ ૩૩ ॥

॥ શ્રી સદ્ગુરવે પરમાત્મને નમઃ ॥

શ્રી સુદામાચ્યાન.

આરંભક સ્તુતિ.

૫૬.

જય અનન્ત આશ્રયીધરણિ ! કરીએ આરંભવિશે પ્રણુતિ,
આપની પ્રવૃત્તિ અતર્ક્ય^૧ અતિ, સમજી ન શકે આ જીવમંતિ; જય૦
છો આપ જ અશરણુશરણુપતિ, કરુણાથી જોતા રંકપ્રતિ,
છેં ગહન ગંતિ, નથી કળી જતી, નિજ ભક્તિપ્રતિભા આપ કૃતિ; જય૦
જે હિતરને અતિ મુઝવતી, તે આપ ભક્તાને રીઝવતી,
અન્યની જેથી શ્રદ્ધા થટતી, સાચા ભક્તની સેંથી વધતી; જય૦
કરો શ્રદ્ધા પૂરી, અમમાં ખૂટતી, વળી હે.યે વડી ઘડી જે તુટતી,
કરો સુદૃઢ તેને પ્રભુ ! ઝટિત્તિ, હણી અશ્રદ્ધા મધ્યે ઉઠતી; જય૦
લહે કસોટીમાંથી અમવૃત્તિ, પ્રભુ ! આપની દૂષી ઉપકૃતિ,^૨
એવી કરુણા કરીને મહતી, સત્વર સુન્દર સાધે પ્રગતિ;^૩ જય૦
યાત્રીયે કૃપા પ્રભુ ! દો સંપ્રતિ,^૪ ઓ કૃપાનિધિ ! ઓ કૃપાનિધિ !
જેના પર આપની કૃપા થતી, તેના મુખનો અવધિ અવધિ; જય૦

ભગવદ્માહાત્મ્ય.

૫૬. (દેખો સખિ ! ડોલરીયો—ઐ લય)

માગ્યા વિના પ્રભુ દેતા, એ ભક્તને, મન માગ્યું દેતા.
તેથી દયાનિધિ કહેતા, આ લોક સહુ, દયાનિધિ કહેતા.
સાચી નિષ્ઠાથી સેવી પ્રભુ, પ્રભુ—આપે જે ભીડ તે રહેતા; એ
નરહરીનાથ સદા આવ્યા છે ધાધને, સ્મરતા જ્યારે નૃસિંહ મહેતા; એ
અનન્ય ભાવથી ભજનારનાં એ, યોગક્ષેમને સદા વહેતા; એ
સાચા પ્રભુને ખરી રીતે વિશ્વમાં, કોઈક સાચા ભક્ત લહેતા; એ
જેને દેવા ચહે તેનું પહેલાં હરિ, સર્વસ્વ તો હરી લેતા; એ
આખર પોતાનું સર્વસ્વ તેને, આપ્યા વિના નથી રહેતા; એ
ભક્તને અધીન પ્રભુને વશ કરે તે, થઈ રહેતા વિશ્વના વિજેતા; એ

—દોહરા—

યાગ્યા વિણ પણ જેમને, આપ્યું ઇચ્છ્યું અમિત,^૧
તેહ સુદામા ભક્તનું, શુભજો પુણ્ય ચરિત.
સર્વેશ્વરસમેત શ્રીકૃષ્ણતણા જે મિત્ર,
આલસનેહી ગુરુબંધુ ને, સદાય પરમ પવિત્ર.
દૈવીસંપત્તિસમન્વિત સુદામા વિપ્ર,
પણ કૌકિક સંપત્તિમાં, હતા અતીવ દરિદ્ર.
વિરક્ત વિષયવિષે અને, બ્રહ્મતત્ત્વસંનિષ્ઠ,^૩
પ્રજ્ઞાંત, જીતેન્દ્રિય અને, સાત્ત્વિકગુણવિશિષ્ટ.^૪
જ્ઞાનરશ્મિઓ તેમના, ઉર ઝળહળે અનેક,
દીવેલનો પણ ધરવિષે, હતો ન દીપક એક.

૧ જય કરનાર ૨ પુષ્કળ ૩ આત્મજ્ઞાનવાળી પૂણી સ્થિતિયુક્ત.

૪ સાત્ત્વિક ગુણવાળા.

પ્રસન્નતાનો પ્રખર રવિ, ઝગઝગતો તે ઉર,
 પણ તેના મુખપર નથી, અન્નથી નિપજતું ચૂર.
 કશાની પણ તેને નથી, સ્પૃહા અંતરે લેશ,
 કારણ તેના ઉર રહે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ.
 હતા અપાર દરિદ્ર પણ, હતા લગાર ન દીન,
 બ્રહ્મજ્ઞે મહાલે અતિ, મસ્ત તેનું મનમીન.
 યદચ્છાથી જે મળે, તેથી કરે નિર્વાહ,
 ભુખે મરે પણ ભીખતાં, તેને ઉપજે દાહ.
 યથાપ્રાપ્ત સ્થિતિમાં રહે, સદા સર્વદા તૃપ્ત,
 એક પ્રભુભક્તિવિષે, રહે સદાય અતૃપ્ત.
 વહેતા આ સંસારમાં, પાળી અયાચકવ્રત,
 વિવિધ એપણાઓથકી,^૫ ઉરથી રહે નિવૃત્ત.
 પતિવ્રતા હતી તેમને, સુશીલ પત્ની એક,
 બાલક પ્રભુએ કરી કૃપા, દીધાં હતાં દશેક !
 પતિચરણોદક ગ્રાશીને,^૬ રહેતી ઉર પ્રસન્ન,
 પણ ખાવા નવ પામતી, ત્રણ દહાડે પણ અન્ન.
 ભુખી રહે પોતે છતાં, તેનું ન માને દુઃખ,
 પણ નિરખી બાલક ભુખ્યાં, કરમાઇ જતું મુખ.
 ક્ષાત્ર્યું ચિથરું જોઈને, શરીરે ધરે ન કંઠેશ,
 પણ રડતી, જોઈ બાલનો, વસ્ત્રવિનાનો વેપ.
 (કોઈનાં) વાસણ માંચ, જળ ભરી, દળીને કાઢતી દિન,
 પ્રસન્ન રહે પતિસમીપ પણ, ઉરમાં રહેતી ખિન્ન.
 કોઈ કહેતાં કોઈ વાતનું, હતું ન તેને મુખ,
 પતિનું બહિર્ કંગાલપણું, જોઈ બહુ થાતું દુઃખ.
 પણ તે કારણ પતિસમીપ, કહી ન શકતી તેહ,
 પતિપાસે રડતી જણવી, બાલકપ્રતિભા સ્નેહ.

દરિદ્રતાનો દેવ પણ, જ્યાં રહેતાં લજવાય,
એવા નિજ આશ્રમવિષે, રહેતાં તેહ સદાય.

—ગુલસીદાસની ચોપાઈનો લય—

આશ્રમકેરું સ્વરૂપ શું કહેવું, હતું ખરેખર જોવા જેવું.
ઝુંપડી એક જ જીર્ણસરીખી, થઇ ગઇતી છેક ખાખાવીખી.
એ ત્રણ દ્વાર હતાં વળી તેને, પણ સાંકળ નહોતી એકેને.
છાપરામાંથી તેજ આવતું ઝાંખું, નળીયું એકે હતું નહિ આખું.
અભ્રવિષે શોભે જેમ તારા, છાપરામાં તેમ બહુ બાકોરાં.
અંદરથી બહુ બાઝ્યાં જળાં, મહીં કીધા ચકલીએ માળા.
અખંડ ધૂળની વૃષ્ટિ થતી, મહિં શોભે સુદામા ધૂર્જટી.
પાપથી જેમ પૃથ્વી કંપતી, વાયુથી ઝુંપડો કંપી ઉઠતી.
ભીંતોમાં પડીયાં ગાખડાં, કીધા પચાસેક ટેકા ખડા.
જટા સાધુની હોય જેમ લુખી, પૃથ્વી^૧ છાણવિનાની સુકી.
કોણે દર ત્યાં કીધું હતું, રાત્રે ઘર લાગતું જાગતું.
હોય શેતું ત્યાં પાથરવાનું, જ્યાં નહોતું પૂરું ખેરવાનું.
ગૃહનો સામન હોય શું ભારી, (જ્યાં) સહુ વસ્તુની મારામારી.
પ્રવાસી રહે (જેમ) મુસાફરખાને, રાત વાસો કરતાં ત્યાં શ્વને.^૨
ખૂણે એક ખાટલો હતો જે, ફાટી પાટી પાયા તેના એ.
દર્ભાસન ત્યાં હતું પડેલું, ઉધેધ ખાધું ને અર્ધું સડેલું.
કમંડલુ જળનું એક હતું, બેસણીવિણુ જે ડગમગ થતું.
જાણે દરિદ્ર ઋષિનું નિરખતું, પાત્ર તેહ કંપી ઉઠતું.
સંધ્યાનું ભાં પ્યાલું પડેલું, શુક્રાચાર્યનું રૂપ ધરેલું.^૩
ઋષિની^૪ દરિદ્રતા જોઈ ત્રાસ્યું, જાણે ટપકાવતું નિજ આંસુ.
તરંભાણું હતું શોકે છવાયું,^૫ દરિદ્ર જોઇને હૃદય ચીરાયું.^૬

૧ તે આશ્રમની જમીન ૨ કુતરાં પણ ૩ કાણું ૪ સુદામા ૫ મેલું.
૬ વચ્ચે તુટેલું.

દાંડો આવમનીનો તુટ્યો'તો, ઋષિથી ભાર ઉચકાતો નહોતો !
 દીપકજ્યોતિ મનોમય થાતી, ધૂપઅર્થે અંજલી મૂકાતી.
 નૈવેદ્ય ભાવનામય ધારે, શર્કરા ખાધી'તી ગયે જન્મારે.
 ધરમાં હાંફલાં હતાં સત્તાણું,^૧ એ ફૂટેલાં ને એક કાણું.
 હીબ હતી એક કાનાકુટેલી, 'એકાંતરીઆ-વત' નિયમ લીધેલી.^૨
 ડોહો હતો એક દાણાકાળે, ઉંદર પણ મહીં જોતાં લાગે.
 ઋષિનું વસ્ત્ર હતું બહુ મેલું, દાતાએ પૂર્વે ઘોએલું.
 જ્યાંથી જુએ ત્યાંથી ફાટેલું, ધરમાં થીગડું નહોતું રહેલું.
 રાત્રે તો અધુ' પે'રતા, અધુ' બાલકને ઓઢાડતા.
 પત્ની પણ અધુ' વસ્ત્ર પહેર'તી'તી, અધુ' બાલકને ઓઢાડતી.
 કદી મળતું શેરેક અનાજ, લઢી મરતાં બાલક તે કાજ.
 એક કહે, ખાઉં આજે અતિ, ગઘ કાલે મેં ખાધું નથી.
 બીજું કહે તું શેનું ખાય, ત્રણ ઉપવાસ તો મારે થાય.
 એક બીજનું તે ઝૂંટવે, માતા બિચારી જોતી રુએ.
 છેવટ બાલક ભુખ્યાં મુએ, જોયું જાય ન તોએ જુએ.
 અંતર્માં દુઃખી બહુ થતી, વળી મન મારી રહેતી હતી.
 પતિને કદી તે આવી કહે, પણ પતિ કેવળ સાંભળી રહે.
 પ્રભુને પણ કહેતા નહિ જરી, કહે : "દેવિ ! સ્મરજ્ઞે હરિ હરિ.
 " પ્રભુની દષ્ટિમાં જ્યારે આવશે, જે જોઈશે તે મોકલાવશે.
 " તુજથી પણ તુજ બાલકતણી, જાણુ પ્રભુને ચિંતા ધણી."
 સાંત્વન આ વિધિ દેતા હતા, સ્ત્રી પણ સમજી રહેતાં હતાં.
 એક દિવસ સહ બાલક મળી, ભુખ થકી ઉઠ્યાં કળકળી.
 મા ખાવાનું શકી ન લાવી, કોઈ કોઈને તો મૂર્છા આવી.
 જેમ તેમ કરી સહને સમજાવી, પાણી પાછ દીધાં સુવડાવી.
 માતાનું હૈયું હેતાળ, ભરાઈ આન્યું તેથી તત્કાળ.

ધાર્યું, રખે વળી ઉઠશે જાગી, પાછલા દારથી જઈ જરી આધી,
અંતરથી તે શકી ન સાંખી, આ વિધિ વચનો વદવા લાગી :

સુદામાપત્ની :

૫૬ (શું કહું કથની મારો આજ, એ લય.)

દારિદ્ર્યનું દુઃખ ભારી, હાય ! દારિદ્ર્યનું દુઃખ ભારી.
શું કહેશે જીભ મારી, હાય, દારિદ્ર્યનું
માતા હું થઈ, પણ બાલકને, પોષણ દઈ નથી શકતી.
તો પછી ખીજું તે હું તેમને, શું દઈ શકનારી હતી ? હાય !
હેત આણી મેં બાલકને, પ્રભાતમાંહિ ઉઠાડ્યાં,
તેની તે હું તેણે તેમને, ભુખ્યાં તરસ્યાં સુવાડ્યાં; હાય !
વીંછણ પણ મારાથી સારી, જે બાલકને કાળે,
પોતે મરતી પણ તેનાથી, હું નિષ્કુર થઈ આજે; હાય !
અરે વિધાતા ! તુજને મુજ બાલક ધડતાં આવડતાં,
પણ તેને કાળે એક રોટલો, તને ન આવડ્યો ધડતાં; હાય !
પાછાં બિચારાં ભુખ્યાં ઉઠશે, સદવારનો પોર થાતાં,
તે જોવા પહેલાં તો મુજને. દેજે મોત વિધાતા ! હાય !

—દોહરા—

આ વિધિ જ્યારે તેહ સ્ત્રી, કરતી હતી કલ્પાંત,
ખીજે દારે તે ઋષિ, બેઠાંતા થઈ શાંત.
સ્ત્રીને ઉર પ્રકટ્યું હતું, અવધિરહિત જવ દૈન્ય^૧,
ઋષિનું અંતર તે સમય, વિચારતું અન્ય.
રડતી ખીજે દાર સ્ત્રી, ત્યારે નિજ મનમાંહિ,
આ વિધિ વિચારતા હતા, ત્યાં બેઠા ઋષિરાય :

સુદામા :

૫૬. ગરબી

[છેક ન આમ ઘટે રે, એ લય.]

અયાચકવ્રતતુલ્ય ન વ્રત કોઈ વિશ્વમાં,
 હું તે ધારી રાખું ઉર અખંડ જો;
 નિઃસ્પૃહીનો પણ નિઃસ્પૃહી હું થઈને રહ્યો,
 મારે મન છે તુચ્છ સકલ બ્રહ્માંડ જો; અયાચક૦
 ઈન્દ્રાદિક પણ મુજ ઈર્ષ્યા કરતા હશે,
 ભલે હોય તેને સમૃદ્ધિ અતીવ જો;
 દીન થતા તે પણ દેવાદિક આગળે,
 તેનાથી સારો હું, યદ્યપી જીવ જો; અયાચક૦
 જળ પીવા પ્યાલું શામાટે માગવું,
 ખોખાથી પણ જ્યારે જલ પીવાય જો;
 ઉપાધિકારક શીત્તે શય્યા જોઈએ,
 સ્વસ્થપણે જ્યાં ભૂમિઉપર સુવાય જો; અયાચક૦
 યાચક થઈને હાથ ધર્યો જેણે નથી,
 દીન મુખે નથી માગ્યું જેણે કાંય જો;
 ચૌદ ભુવનપતિની પણ છોડીને સ્પૃહા,
 રહેતો, તે જન વિશ્વે ધન્ય ગણાય જો; અયાચક૦
 યાચ્યું ત્યારે હરિ પાતાલે જઈ પડ્યા,
 થઈને રહેવું પડ્યું છે ત્યાં છડીદાર જો;
 પુત્ર થવા યાચ્યું વસુદેવે ઇશને,
 બંદીવાન થયા ત્યાં કંસને દ્વાર જો; અયાચક૦
 દશરથરાયે પુત્ર થવા કરી યાચના,
 તેમાં પણ અંતે ખોયો છે પ્રાણ જો;

બહુ સાવધ રહી યાચ્યું હિરણ્યકશિપુએ,
 તો પણ છેવટ આવી મળ્યું અવસાન જો; અયાચક૦
 રાત્રણરાયે માગ્યાં બહુ વરદાનને,
 યાચ્યામાં સાવધતા રાખી ન ન્યૂન જો;
 પણ સધળી સાવધતા ધૂળ મળી ગઇ,
 યાચનાનામે જ્યાં છે સધળું શન્ય જો; અયાચક૦
 કુંભકરણુ ધારણમાં પડીયો યાચતાં,
 ઉલટી વહોરી લીધી હાણ અપાર જો;
 વેદવતીએ પતિ થાવા કરી યાચના,
 રામ પતિ પામી શું લીધો મુખસાર જો; અયાચક૦
 ગાંધારીએ શત પુત્રોને યાચીયા,
 કૌરવ પ્રકટયે ઉલટી ઉપજી દહાય જો;
 ત્રિશંકુએ પણ યાચ્યા વિશ્વામિત્રને,
 હામવિનાના ઓ અદ્ધર લટકાય જો; અયાચક૦
 પણ તેમાં ખીજતો દોષ શું કાઢવો,
 યાચના એ જ જ્યાં અનર્થકેરું મૂળ જો;
 ડહાપણુ પણ ત્યાં કામ કર્યું નથી આવતું,
 યાચકતાના નામ જ ઉપર ધૂળ જો; અયાચક૦
 ત્રિણુ યાચ્યે પણ દેનારા દીધા કરે,
 પછી વિવેકી શીદ યાચવા ધાય જો;
 સર્વ સ્થિતિમાં સમભાવે રહી સર્વદા,
 મુખપૂર્વક પ્રભુગુણુ સુદામો ગાય જો; અયાચક૦

—દોહરો—

આ વિધિ વિચારતા હતા, પત્ની આરી પાસ,
 દીન વચનથી બોલી ત્યાં, રાખી મુખ ઉદાસ.

સુદામાંપત્ની :

૫૬. (સીતાના મહિમાનો લય)

મારા સર્વસ્વ સ્વામિનાથ ! હું નમી નમી વિનવું,
 નથી આવી પ્રભુ હું આંહિ, કશું કહેવા નવું.
 સ્થિતિ જાણો છો સધળી નાથ ! બાલક ભૂખ્યાં ટળવળે,
 એ તો મુજથી જોયું ન જાય, થશે કાલે શી વલે.
 આ બીખારણુ માગી બીખ, બાલકને ખવાડતી,
 હું તો તેથી પણ છું નિઃશ્રેય, બાલક ભૂખ્યાં રાખતી.
 આ ચકલી લાવી ચાંચમાંથી, બચ્ચાંઓને પોષતી,
 મારાં બાલુડાંને હું હાય ! ભુખે મારી શોષતી.
 પેલી કીડી પણ કણુ લાવી બાલકનું પોષણ કરે,
 હું સ્ત્રીસરખી સ્ત્રી તેનાં બાળ, આજે તો ભુખે મરે.
 પેલી કુતરીનાં બચ્ચાં વાત કરે પરસ્પર મળી,
 આજે બાધું અમુક અને કાલ, અમુક ખાશું વળી.
 હું તો કુતરીથી પણ નેષ્ટ, મારાં બાલ બોલીયાં :
 ‘તને ખાધે થયો એક દિન, મારે તો બે થયા.’
 નવ અધિક વહીને ત્રાસ, હું તમને આપતી,
 કંઈક એવું કરો જેથી અન્ન, પામે મારી સંતતિ.^૧

—દોહરા—

નિજ દુઃખે ઋષિહૃદય હતું, વળથી કહિન અપાર,
 પણ પરદુઃખે તે હતું, કુસુમથી પણ સુકુમાર.
 હૃદય ભીંજ્યું તે છતાં, સ્ત્રીપ્રતિ દેતા ધીર,
 ત્રૈય સ્થૈર્યપૂર્વક વદ્યા, તે ઋષિ પુણ્યશરીર :

સુદામા:

૫૬. (સીતાના મહિમાનો લય.)

શાણ્ણી દેવિ ! ધરો તમે ધીર, શાને અકળાઓ છો,
 નેઈ બાલ્ય સ્થિતિ પ્રતિદૂલ, શાને અમુઝાઓ છો.
 નથી સરખી રહેતી કદાપિ, સ્થિતિ કોની સવંદા,
 યોગ્ય સમયે ટળશે જરૂર, તમારી આપદા.
 ફલ વિણુઝતુએ નવ થાય, વૃષ્ટિ પણ ના થતી,
 કોઈ કારણથી કદી થાય, તો હુ ખ ઉપજવતી.
 આ મગરી રહીને દૂર, બાલક પોષે સ્મરણથી,
 તેમ આંતરૂ વૃત્તિથી બાલ, પોષો અતિ ગ્રેમથી.
 આ જલમાં રહેતાં મત્સ્ય, બાલક પોષે દૃષ્ટિથી,
 તમે પોષો બાલકને તેમ, સ્નેહદૃષ્ટિવૃષ્ટિથી.
 છે સમર્થ પોષણહાર, સમગ્ર આ વિશ્વના,
 તે પોષણ કરશે અવશ્ય. જરીએ માગ્યા વિના.
 ફાટી પાષાણુ તેમાંથી વૃક્ષ, જુઓ ઉગી નીકળે.
 અંત નદીતટપરનું વૃક્ષ, સમય આવ્યે પ્રજવળે.
 યાગ્યા વિણુ અજગર અનેક, જીવે ભરજંગલે,
 અને વસતિમાંહી પણ જીવ, ભુખે કાંઈ ટળવળે.
 એક નિર્જન અરણ્યની માંછ, વજ્જનોં પેટીમાં વળી,
 પૂરાયાંતાં દંપતી* તોએ ત્યાંય, રહ્યાં અન્નોદક મળી.
 માટે શાણિ ! કરશે ન શોય, હૃદય ન દુર્જલ કરો,
 યોગ્ય સમય નહિ પ્રાપ્ત થાય, ત્યાં લગી શ્રીહરિ સ્મરો.

*દશરથ કૈાશલ્યા.

—ચોપાદ—*

શુણીને સુદામાની વાણી, પત્નીનેત્રમાં જરાય પાણી,
સમાધાન મનને દે ધણું, પણ શમતું ન ઉરનું તાપણું.
કદાચ પતિને લાગે દુઃખ, ખીજ તરફ બાલકની ભુખ.
પતિના ચરણવિષ્ણુ રડી પડી, બોલી, ન સહી શકી દુર્ઘટ ઘડી.

સુદામાપત્ની :

પદ. (પ્રાણપતિ હે જગત્પતિ રે, ઐ લય.)

નાથ ! ક્ષમા કરી શુણને રે, જરી હું દુઃખીયણના બોલ રે; જરીં
સક્રિ વાતે આપ નિર્લેપ છો રે, પણ ઘટતો કરવો તોલ રે; પણં
ભલા ભલાએ છે કાઢીયો રે, નિજ બાલકઅર્થે જીવ રે; નિજં
મારું હૈયું હાથ કેમ રહે રે, જોઈ દુઃખી બાલક, શિવ ! શિવ રે; જોઈં
વસિષ્ઠસમા અક્ષરિં વડા રે, સહી શક્યા ન પુત્રની હાણુ રે; સહીં
દશરથસમ મલા ભડીરે રે, રામઅર્થે ખોયા છે પ્રાણુ રે; રામં
પાર્વતી પણ રડ્યાં કેટલું રે, શુણી ગણપતિનો શિરચ્છેદ રે; શુણીં
ગણાય અર્જુન વીર છતાં રે, કર્યો પુત્રઅર્થે શો ખેદ રે; કર્યોં
પુત્રને મેળવવા અર્થે રે, જુઓ કૃષ્ણે આદ્યું તપ ઉગ્ર રે; જુઓં
ગરીબ ટીટોડીએ કેવો કર્યો રે, અચ્ચાંકાજે સમુદ્રને વ્યગ્ર રે; અચ્ચાં
ખીજે દૃષ્ટાન્ત શો શોધવો રે, પણ વિચારી જોજો નાથ ! રે; પણં
આપતણાં ગુરુપત્નીએ રે, પુત્રઅર્થે કર્યો શો ઉત્પાત રે; પુત્રં
નાથ ! હું અણઘટતું વડું રે, પણ હૈયું બળે છે માંછ રે; પણં
બાલકને ભુખ્યા જોઈને રે, મારો જીવ રહ્યો ના જાય રે; મારોં
માટે વિનવું છું હું કરગરી રે, કંઈક માનો હું દીનના નાથ રે; કંઈકં
કંઈક મારું પ્રભુ ! માનશો રે, લહીશ મારા સધાયા સર્વાર્થ રે; લહીશં

* ન્યાં ચોપાદ લખી હોય ત્યાં તુલસીદાસની ચોપાદનો લય સમજવો.

સુદામા :

૫૬. વેરાવળ.

શાન્ત રહો દેવિ ! શાન્ત હો, તમે આમ ન કરશો,	
દેવતહીન બની તમે, નેત્રે નીર ન ભરશો;	શાન્ત૦
દુર્બલ આમ બની ગયે, શું સરશે કાર્ય ?	
ફળ ભોગવતાં વહી જશે, પ્રારબ્ધ અનિવાર્ય;	શાન્ત૦
સત્કર્મ આપણુ સેવીએ, તેનો પરિપાક થાશે,	
તે સમયે જે ઇચ્છશો, તેહ સધળું પમાશે;	શાન્ત૦
દેવ ન અનુકૂળ હોય તો, નિષ્ફળ ચત્ન જ બનતો,	
સામા પુરમાં જવા થકી, માત્ર શ્રમ જ નીપજતો;	શાન્ત૦
પૂર્વ જન્મ પ્રભુલક્ષિતામાં, હશે ન્યૂનતા રાખી,	
આજે લૌકિક વિભવમાં, પ્રભુએ ન્યૂનતા દાખી;	શાન્ત૦
સહીશું અધિક જેમ કષ્ટ આ, તેમ નિર્માણ થાશું,	
પ્રભુની અધિક અધિક કૃપા-પાત્ર તેમ ગણાશું;	શાન્ત૦
કર્તું અર્કર્તું અન્યથા કરું ઈશ્વર બાણો,	
દાસ સુદામાસહ પ્રભુ, બજીને મોજ માણો;	શાન્ત૦

—દાહરા—

હજી પણ ઋષિને જોઈને, નિશ્ચલ નિશ્ચયમાંથી,
 ઋષિપત્નીકેરું હૃદય, સ્તબ્ધસરીખું થાય.
 ‘દિવસ આટલા જેમ ગયા, તેમ જશે વળી દિન,’
 મનવે મનને એવું પણ, માને ના મન ખિન્ન.
 એક તરફથી જાણુતી, ઋષિને અતિ સમર્થ,
 પણ આશ્ચર્ય લહે, ન કરું—કરતા જોઈ સુતઅર્થ.^૧
 બાલકપ્રતિના પ્રેમનો, વેગ હતો અનિવાર્ય,
 તેથી પુનઃ પત્ની વદ્યાં, કરાવવાને કાર્ય:

સુદામાપત્ની :

૫૬ [સરવ સિરતાજ, એ લય.]

માથું જોડી હાથ, ઓ મારા નાથ ! વિનતિ મુજ આજ, સ્વિકારોને
બાલકનો ધાત, થશે જતાં રાત, એ રંકને કાજ, વિચારોને.

[સોરઠા]--ગમતું નથી જરાય, સાંભળવું એ જ્ઞાનને,

ધરમાં લાગી લહાય, (ત્યાં) શુણ્ણવાં ગમે શું ગાનને ?

જગે લઈ અવતાર, જાતે તો સુખ ના દીકું,

બાલક આ લાચાર. અન્નસરીખું ન પામતાં;

એ કાજસમાન, પડ્યાં છે અભાન, બિચારાંનાં જન, ઉગારોને,

વિના ખાનપાન, થયાં મુખ મ્હાન, નજર જરી પ્રાણ ! પસારોને:—

રે રે છે ધિક્કાર ! નિષ્કુર મારી જાતને,

દૈવ કરે કાં વાર, કરતાં મારા ધાતને.^૧

હું પડી નારી જાત, તેથી તે શું અધિક બને,

રડી રડી દિન રાત, અમુઝાઈ મનમાં મરું.

ન તાણું થનાર, સ્તુતિ આ લગાર, ઉરે પ્રાણાધાર ! ઉતારોને,

સુખદ સંસાર. સુખી પરિવાર, થવા કોઈ દ્વાર, પધારોને;—

—દોહરા—

સ્ત્રીનું ન્યાય વચન લક્ષી, વ્યામોહિત બની ઉર,

વિચારવા લાગ્યા હવે, શું કર્તવ્ય જરૂર.

આર્દ્ર હૃદય ઋષિનું થયું, શુણ્ણતાં ઉક્ત વચન,

પણ મન સ્વસ્થ કરી વધા :

સુદામા:

મુજથી થાય શું અન્ય ?

નવ જાણું ઉદ્બોગ કંઈ, કે ન શરીર બલવાન,

(જથી) નિર્વાહાર્યે મેળવું, મહેનત કરી ધનધાન્ય.

નથી સાધન વ્યાપારનું, (કે) સેવકરૂપે કોઇ,—
 નથી રાખે એવું મને, દિદાર મારા જોઇ.
 નથી આવડતું રાંધતાં, જાણું ન સુન્દર ગાન,
 જેથી રાંધી (કે) ગાઇને, પણ લાવું ધનધાન્ય.
 નિર્ધન દુર્ગલ જાણીને, માન ન દે યજમાન,
 કરે ખુશામત તેમનાં, ત્યાં થાયે સન્માન.
 આવી ચઢેનોએ નથી, આપણુ ગૃહ ધનવાન,
 જે આવી સ્થિતિ જોઇને, આપે કંઈ ધન-ધાન્ય.
 કદી યાચવા હું નથી, જતો કોઇ પણ સ્થાન,
 કહો શી રીતે લાવું હું, બાલકમાટે ધાન્ય ?
 મુજ અયાચકવ્રત કદી, મુજથી નહિ તોડાય,
 હાથ પસારી મુજથી, કદાપિ નહિ મંગાય.
 રંક આપણાં બાલમાં, મારો પણ છે પ્રેમ,
 તેનું હિત કરવા કહો, મારે કરવું કેમ ?

સુદામાપત્ની :

—છાંપા—

હાથ જોડી કહું નાથ ! પ્રેમ બાલકપર સાચો—
 હોય કદી તો કોઇ, દ્વારપર જઇને યાચો;
 નથી યાચવા માંહિ, કાંઈ બ્રાહ્મણને ન્હાનમ,
 પ્રાણુ જવાની વેળ થતાં ‘પણુ’ જાયે જહાનમ.
 કૃષ્ણે ‘પણુ’ લીધું હતું, શસ્ત્ર ન ગ્રહેવું હાથમાં,
 પણ તે ‘પણુ’ મૂક્યું હતું, ભીષ્મપિતાની સાથમાં.

સુદામા :

પણુ એ તો શ્રીકૃષ્ણ, જેમણે ગિરિવર તોળ્યો,

પણ એ તો શ્રીકૃષ્ણ, જેમણે જલનિધિ ડો'ળ્યો,
 પણ એ તો શ્રીકૃષ્ણ, જેમણે પીધો દવાનલ,
 ક્યાં એ પ્રભુ સમર્થ, અને ક્યાં રંક હું દુર્બલ;
 ભીષ્મપિતાએ જે લીધું, 'પણ' તે સિદ્ધ કરાવવા-
 ભક્તવત્સલ થઈને પ્રભુ-એ અણું શસ્ત્ર ઉગામવા.^૧

સુદામાપત્ની :

તો તો સ્વામિનાથ ! આપ પણ છેક ન દુર્બલ,
 અઘાપિ છો રહ્યા, એક નિજ ટેકે નિશ્ચલ;
 ઇશિસંપત્તિયુક્ત, કૃષ્ણને આપ ગણો તો,
 તપસંપત્તિયુક્ત, આપ તદ્વત્ મુજ મન તો;
 દયાલુ શું બનશો નહિ, મારી વિનતિ સ્વિકારવા ?
 પુત્રવત્સલ થઈને તમે, જશો ન એટલું ચાચવા ?
 'પણ' નહિ ચૂકો આપ, પરંતુ સ્વધર્મ ચુકશો,
 ગૃહીરૂપ હજી આપ, કહેા અમને ક્યાં મૂકશો ?
 ગૃહસ્થનો છે ધર્મ, પાળવાં નિજ આશ્રિતને,
 જે નહિ તેહ સધાય, દોષ શિર સ્વધર્મરતને.^૨
 'પણ'ના પ્રાયશ્ચિત્તને, દાનવડે ધોળો તમે,
 નિજનાં જો ન પળાય તો, વ્યર્થ રે'વું આ આશ્રમે.^૩

સુદામા :

૫૬. [પરણીને પરવશ થઈ રહેવું, એ લય.]

બ્રાહ્મણ થઈ ધર ધર ભટકાવું, અંતરમાં મુઝાવું,
 વદન વીલું કરી ભીષ્મ માગીએ, તોપણ હડધુત થાવું,
 કરતાં છતાં આવું, આખર ચાચક કહેવાવું.

૧ યુદ્ધપ્રસંગમાં ભીષ્મપ્રતિ ૨ ચોતાના ધર્મને પાળવામાં પ્રીતિ-
 વાળાને. ૩ ગૃહસ્થાશ્રમમાં.

નીચો હાથ સદાય રાખવો, કદી ઢોંગી લેખાવું,
 દીનપણે યાચીએ છતાં પણ, ના કહે ત્યાં ઝંખવાવું,
 કરતાં છતાં આવું, આખર યાચક કહેવાવું.

સુદામાપત્ની :

‘પ્રતિગ્રહ’^૧ આહ્વાણધર્મ ગણાયે, શાને સંકોચાવું,
 દાન દીધાથી ઉલટું તેનું, શ્રેય અધિક સધાવું,
 શીદ પછી શરમાવું, ઉલટું ઘટે હરખાવું.

સુદામા :

અન્ય ધર્મ ચૂરી આહ્વાણના, ‘પ્રતિગ્રહિતા’ કહેવાવું,
 દેવાનું ન મળે, ભિક્ષુકના, કર્મબંધને અંધાવું,
 કરતાં છતાં આવું, આખર યાચક કહેવાવું.

સુદામાપત્ની :

આગસ છાંડી, નિદ્રા ત્યાગી, ઉઠી પ્રભાતે નહાવું.
 પરહિત થાવા આશિષ દેતાં, નામ પ્રભુનું ગાવું,
 શીદ પછી શરમાવું, ઉલટું ઘટે હરખાવું.

સુદામા :

મિથ્યા આશીર્વાદને બહાને, પરધેર પ્રભાતે જાવું,
 નિજ હિતનું ઠેકાણું ન ત્યાં, પરહિતને મિથ્યા ચહાવું,
 કરતાં છતાં આવું, આખર યાચક કહેવાવું.

સુદામાપત્ની :

ગરીબકરી હાયવડે જેમ, દુઃખમાં પડે ફસાવું,
 તદ્વત આશિષથી ભાવિમાં, ધાર્યું સુખ ચહાવું,
 શીદ પછી શરમાવું, ઉલટું ઘટે હરખાવું.

સુદામા :

આ જન્મે તો દરિદ્ર રહેતાં, મળતુંએ નથી ખાવું,
આ જન્મે લિખ માગી લાવિ-જન્મે એ જ કમાવું;
કરતાં છતાં આવું, આખર યાત્રક કહેવાવું.

સુદામાપત્ની :

મોટાએ પણ યાત્ર્યાના, કહો તો દષ્ટાંત ગણાવું,
કૃષ્ણે યાત્ર્યાં કનકકુંડલો, વિશેષ તો શું જણાવું;
શીદ પછી શરમાવું, ઉલટું ઘટે હરખાવું.

સુદામા :

પણ તે અન્યાર્થે ને તોપણ, બ્રાહ્મણ પડ્યું ગણાવું,
પાંડવઅર્થે કૌરવપાસે, યાત્રતાં પડ્યું લખાવું;
કરવાથી આવું, પડ્યું યાત્રક કહેવાવું.

સુદામાપત્ની :

નાથ! આપ તો સમર્થ તેને શી રીતે સમજાવું,
વિવાદ નથી કરતી પણ કહો તો, માર્ગે એક બતલાવું,
ઘરનું દુઃખ આવું, મુજથી નથી જોવાવું.

કપાય હીરાથી હીરો, (તેમ) યાત્રકપણું યાત્ર્યે કપાવું,
અધિક કહી હું શકું ન સ્વામિ! મસ્તક માત્ર નમાવું,
(એવું) કરો (જેથી) મુખ મલકાવું, ગૃહે કાંઈ ગૃહસ્થાઈલાવું.

—કુંડલિઓ—

આ આદિ વચનો શુણી, ઋષિ ઉર કરે વિચાર:
“ખરું ધર્મ સંકટ થયું, દિસે ન એકે પાર,

“દિસે ન એકે પાર, ગૃહીનો ધર્મ બગડશે,
 “અરે ! આટલે વર્ષ શું મારે યાચવું પડશે ?”
 જણાય તેને એમ, ઉભયના છે તે ઋણી,
 ઋપિ ઉર કરે વિચાર, વચન આ આદિ શુણી.

—દોહરો—

ખરે, જગતમાં કઠિન છે, સાચો ગૃહસ્થધર્મ,
 તેમાં ઉકેલવા પડે, વિવિધ કર્મના મર્મ.
 પ્રતિકૂલ સ્ત્રીથી થવું, મને કર્યું ન કબૂલ,
 તેથી પૂછ્યું પત્નીને, શું કરવું અનુકૂલ.

સુદામાપત્ની :

પદ. [વૈષ્ણવ પ્રાણથક્કી મને પ્યારા, એ લય.]

આપને શ્રીકૃષ્ણસાથે છે નેડો,
 કૃષ્ણ લાવશે કષ્ટનો નિવેડો; આપને
 હજારદ્વારે જવાનો મિથ્યા, કરશે ન નાથ ! બખેડો,
 એહ સમર્થના દ્વારે જઈને, આણે ઉપાધિનો છેડો; આપને
 શ્રીકૃષ્ણપાસે જઈને યાચી, દુઃખ આ સર્વનાં ક્રેડો,
 પૂર્ણ પુરુષોત્તમ અંતર્યામી એ, પાર ઉતારશે બેડો;—આપને

—મરાઠી સાખી—

વિપ્ર સુદામા શુણી આ વચનો, અંતરમાંહી વિચારે:
 ચાલ, આટલું કહે છે તો વળી, જાઉં શ્રી કૃષ્ણદ્વારે,

સુદામા :

બહુ દહાડે મળશું, જીનું કાંઈ કહીશું—સાંભળશું.
 પેતે તો છે પ્રદટ પ્રભુ જાણે સઉના રગ રગની.
 ઉતારવી મારે તો મિથ્યા, પનોતી મારા પગની,
 ચાલો તીર્થ થશે, પ્રભુશ્રી મળશે બહુ વર્ષે.

—દોહરો—

આમ વિચારીને પછી, સ્ત્રીને કીધું એમઃ
જ્યા ન ચિંતા સેવશો, કરશે પ્રભુ સડ ક્ષેમ.

સુદામા :

જવું કૃષ્ણપાસેય તે, વૃત્તિને પ્રતિકૂલ,
પણ પ્રભુરૂપ લહી તેમને, ગણી લઉં છું અનુકૂલ.
તારી વૃત્તિ પ્રબલ થઇ, તો તે માર્ગ ગ્રહીશ,
પ્રભુપદ્મ તો જાણજે, જરૂર પ્રભાતે જઇશ.

—ચોપાઈ—

સુદામાપત્ની :

સુશીલ પત્ની પ્રમોદ પામી, પતિને પ્રેમવડે શિર નામી,
કહ્યું: “અનુચિત કંઈ આવેશમાં, પ્રિયતમ ! કહ્યું તો કરજો ક્ષમા.
મારે અર્થ ન શ્રમ આપતી, જાણો છો મુજ મનની સ્થિતિ.
પછી તે સુધ રહ્યાં દંપતી, સ્વસ્થ નિદ્રા કોને આવતી નથી.

—દોહરો—

પ્રભાતમાં પડો ફાટતાં, કુકડે કયો પુકાર,
ત્યાં તો ઋષિ સત્વર ઉઠ્યા, થાવાને તૈયાર.
નિત્યકર્મ પરવારતાં, ઋષિઉર ઉઠ્યું એમઃ
“ખાલી હાથે તો પ્રભુનિકટ જવાય જ કેમ ?
“નૃપનિકટે ગુરુસમીપમાં, દેવમંદિરનો માંઘ—
“ખાલી હાથે તો જતાં, અવશ્ય દૂષિત થવાય.”
એમ વિચારી પત્નીને કહ્યું: “કાંઈ ઘરમાંઘ—
હોય, મને તે આપજો, ઘરવા પ્રભુને પાચ.
વળી પ્રભુનાં આજકો, આવી એસે પાસ,
તેને પણ કંઈ આપવું, એ છે નીતિ ખાસ.”
ધન્ય ઋષિવર ! આપનો, પ્રભુપ્રતિ પ્રેમાવેશ,
બેટની વસ્તુ સાંભરી, બાથું ન સાંભર્યું લેશ.

પોતાનું બૂલી પ્રથમ, પ્રભુનું સંભારાય,
 તો પ્રભુની મગદૂર નથી, કે નવ પ્રસન્ન થાય.
 પત્ની જઈ ખોળી વળ્યાં, સંધનું ધરની માંહિ,
 પણ ન જણાયું તેમને, દેવા સરખું કાંધ.
 જોડની પાડોશણ હતી, હલકી જાતની નાર,
 તેને ત્યાંથી લાવવું, ધાર્યું કંઈક ઉધાર.
 ગરજે જઈ તેને કહ્યું: ‘છો કે મોટી બહેન!!
 “ પ્રવાસમાં ‘એ’^૧ જાય છે, ધરમાં કાંઈ છે ન-
 “ ઉછીનું કાંઈ મુજને, આપો થોડું અનાજ,
 “ પાછું તમને દષ્ટ હું, આજે પડતાં સાંજ.”
 ગરજ પડે ત્યાં તુચ્છને, દેવો પડે સત્કાર,
 એવો ગરજને તો, હજો, સહસ્રધાર^૨ ધિક્કાર.
 તેણે તેને આપીયા, ધરમાંથી તંદુલ,
 ઋષિપત્ની લઈ આવી તે, થતી પ્રકુલ પ્રકુલ.
 જાણે કણ તંદુલનો, હીરાનો કણ હોય,
 બાંધ્યાં વસ્ત્રે માર્ગમાં, રમે એક પણ ખોય.
 આમ તેમ શોધી વળી, ધરમાં આઠે દિશ,
 ચીરસમાં ગણી ચીંથરાં, બાંધ્યાં પાંચ પચીસ.
 ફાટ્યાં ટુટ્યાં ચીંથરાં-થી બાંધી તંદુલ,
 કહ્યું, પ્રભુને અર્પજો, પુષ્પપાંખડીતુલ્ય.
 આ વિધિ તૈયારી કરી, પત્નીએ તત્કાલ,
 જવા સમય ચોપાસ ત્યાં વીંટાઈ ઉભાં બાલ.
 ચુસાઈ ગયલી કેરી કે, સૂકું તુરીયું હોય,
 કે ચીમળાયું ચીલકું, તેવાં દોંસે સૌ કોય.
 દીનસરીખાં તે હતાં, દુર્બલ ને કંગાલ,
 પિતાપ્રતિ કર જોડીને, બોલ્યાં ઉર ધરી બદાલ:

ચાલકો :

૫૬.

પાછા વહાલા ઓ તાત ! વહેલા આવજો.
અમારે કાજે કાંઈ સાથ, લેતા લાવજો.
અમારા પ્રભુને પ્રણિપાત, કરતા આવજો.
લઈ આવજો અમકાજે, સારાં ખાવાનાં જો,
સારું સારું કંઈક લાવજો અમારી બાકાજે,
દ્વારામતી જઈને આજે, વહેલા આવજો.
અમને ગમશે નહિ આંહિ, વહેલા આવજો.
સઉને કાજે કાંઈ કાંઈ, લેતા આવજો.

—દોહરા—

હૃદય ભરાયું ઋષિતણું, શુભી બાલનાં વેણુ,
ચિત્ત દ્રવ્યું, નિરખી ઉભાં, નાનાં લાભ બહેન.
હૃદયે ચાંખ્યાં સર્વને, મૂઝી મરતક હાથ,
અંતરથી ઋષિ રડી ઉઠ્યા, જોઈ આલ અનાથ.
પત્નીએ ચન્દ્રક કર્યો, પછી ઋષિને બાલ,^૧
કર જોડી ચરણે પડી, બોલી હર ધરી વહાલ:

સુદામાપત્ની :

૫૬. [કોમલ કાયા ક્યાં કરમાવો, એ લય.]

શીઘ્ર મનોરથ સિદ્ધ કરીને, પધારજો પ્રભુ ! પાછા.

સુદામા :

કૃણુ કરુણા સિદ્ધ કરો તુજ, આર્દ્ર હૃદયની વાચા,
એક આશરો વિશ્વંભરનો, ગ્રહેશો નવ આધાર અવરનો,
એ વિણુ સધગા કાચા; શીઘ્ર

સુદામાપત્ની :

નિશ્ચય જાણું પ્રભુ પુરશે, ઉરની ઇચ્છા મારી,
કરુણાદષ્ટિ પ્રભુ દેંકશે, જે સંપદ દેનારી,

એક એ જ છે સમર્થ દાતા, આપણને દેશે સુખશાતા,
ભાવ હશે જો સાચા;—શીઘ્ર૦

સુદામા :

—દેહર—

પછી પ્રસન્ન વદનવડે, ઇષ્ટ સ્મરી ઉરમાંણ,
સુદામા દ્વારામતી—પ્રતિ સવેગે જાય.
સુભાગ્યવન્તી સુન્દરી, નિજ શિર લઈ જલકુંભ,
સામી મળી. ઋષિને થયા, શુકન અતિશય શુભ.
ચાસ પક્ષી ઉડતું દીકું, વેદાધ્યયની બાલ,
જતાં જતાં સામાં મળ્યાં, ઋષિને નમ્યાં તત્કાલ.
દેતા આશિષ ઋષિ પળ્યા. પ્રસન્ન વદને પંથ,
સ્મરતાં સ્મરતાં પ્રેમથી, ઉર શ્રી સ્કન્ધભૂકિંચ.
અંતરમાં નૈસર્ગિકી પ્રસન્નતાની લહાય,
ઉર વિકલ્પ ઉઠતા ન જોઈ, ઋષિને શકુન મનાય.
માર્ગની બન્ને બાજુએ, વૃક્ષની દાર જણાય,
તેની મધ્યે થઈ ઘટા, જાય નીચે ઋષિરાય.
ડાળ લાલતાં તે હતાં, મધુર વાયુ ત્યાં વાય,
(જાણે) બન્ને બાજુથી ઋષિ—પર ચામર ઢોળાય.
હારની મધ્યે દૂરથી, ઉગતા સૂર્ય જણાય,
દર્શક હોયે માર્ગના, ઋષિના, તેમ લહાય.
ઋષિના પડતાં ચરણથી, પૃથ્વી બની રસાળ,
શીતલતાને દાખવી, લે ઋષિની સંભાળ.
મળવાનો શ્રીકૃષ્ણને, ઋષિના ઉર ઉલ્લાસ,
કૃષ્ણ કૃષ્ણ ઉચ્ચારતો, તેનો શ્વાસોચ્છવાસ.
શા માટે નીકળ્યા હતા, તે તો ગયું ભુલાઈ.
અને કૃષ્ણના સ્મરણમાં, એકાગ્રતા પમાઈ.
વૃત્તિ વિષયાકાર મટી, થઈ રહે ઇષ્ટાકાર,
ત્યારે નિશ્ચય જાણવું, ધાર્યું સિદ્ધ થનાર.

ઋષિનું શરીર હતું જર્જરું^૧, અતિ શુષ્ક સધળા અવયવો,
 બહુ કેશ દાઢીપર ઉગ્યા, શિર મધ્યનું જાણે તવો.^૨
 નેત્રે પડ્યા ઉંડા કુવા, પ્રભુ વિરહજલ જેમાં ઈર્ષ્ય,
 કણે પડે ન કુશબ્દ તેથી દાર હતું વાળે ભર્યું!
 આંતર તપનના તેજથી, ઋષિહૃદય તેજસ્વી હતું,
 પણ શરીર, મુખ, દારિદ્ર્યઃખથી, શુષ્ક દુર્બલ ભાસતું;
 નેત્રાવિષે હતું આત્મતેજ અંન હતી સાર્વિકતા,
 પણ દેહપુષ્ટિની શિથિલતાથી, શક્તિની ત્યાં જનતા.^૩
 જેમ પાત્ર હોયે ઝાંખું તેમાં, દીપ ઝાંખો ભાસતો,
 ઋષિકે આત્મા તો નિરન્તર, અધિક અધિક પ્રકાશતો;
 પણ શરીર પોષકતત્ત્વથી જે રહિત નિત્ય જ રહ્યું હતું,
 તેથી ન શારીરિક કંઇ ઐશ્વર્ય ઋષિપર દીપતું.
 સૃષ્ટિતણા આરંભમાં દરિદ્ર્યની એક ગાંસડી,
 બાંધી હતી વિધિએ^૪ જગત્માં વહેંચવાકાળે રુડી:
 દારિદ્ર્ય તો વહેંચ્યું વિધિએ, વસ્ત્ર પણ ત્યાં પડી રહ્યું,
 તેને સુદામાએ શરીરપર ઓઢવામાં વાપર્યું!
 નિજ કંઠમાં ભાગ્યા તુટયા રુદ્રાક્ષનો કંઠો હતો,
 દારિદ્ર્યકેરો ચાંદ જાણે છાતીઉપર લટકતો,
 દારિદ્ર્યતરુને પોષતી કરમાં હતી જલતુંબડી,
 સંપત્તિ આધી હાંકનારી ધરી બિજે કરે લાકડી!
 આવી સ્થિતિ હતી બાહ્ય. અંતરૂ લેશ તદ્દપિ ન સ્પર્શતી,
 ઋષિકેરી આંતરવૃત્તિ તો કાંઇ અન્ય વસ્તુ જ ચિંતતી,
 એ વસ્તુના ચિંતનવડે રહેતા હતા તે તૃપ્તિમાં,
 તે સમય ભેદ ન ભાસતો, નિજમાં અને એક તૃપ્તિમાં.

૧ દુર્બલ, વૃદ્ધ જેવું, ૨ તાલ પડવાને લીધે. ૩ ઓછાપણું. ૪ બ્રહ્માએ.

યથાશક્તિયે ચાલતા, યથાસમય ઋષિરાય,
 એક દિવસ રાત્રિ જતાં, અરુણોદય જ્યાં થાય—
 ત્યાં તો દીડું તેમણે, એક દિશાની માંલ,
 દિવ્ય તેજસરખું પૂરું,—આંખે જે ન બળાય.
 પૃથ્વીમાંથી નીકળ્યો, જાણે સુવર્ણદુર્ગ,^૧
 આલિંગન દેતા દીઠા, તેને જાણે ભર્ગ.^૨
 તેજથી તે સ્થળ ચમકતું, લાલ પીળું દેખાય,
 કેમ્પડાનો રંગ તે, સ્થળ જાણે રેલાય.
 અથવા કમ્બંજલ ચુંદડી, પહેરી ઉભી હોય,
 એવી સુંદરી દ્વારિકા, આઘેથી ઋષિ જોય.
 આછાં કેસરી રંગના, જલમાં સુવર્ણપદ્મ—
 જાણે ઉગ્યાં હોય તેમ, કલશ દીઠા તે સદ્મ.^૩
 એક શિખરસમ કલશ તો, ઉંચો દીઠો ગગન,
 જાણે શિવજીનું દીસે, તૃતીય અરુણલોચન.^૪
 દ્વારામતીને ભેટવા, આવે નીચે ગગન,
 (કે) દ્વારામતી ઉંચી જતી, સમજે ના! ઋષિમન.
 દ્વારામતીને નિરખતાં, દૂરથી ક્યાં દર્શન,
 સુહૃદ્સ્નેહ^૫ સ્મરતાં થયાં, સજલ ઋષિલોચન.
 પૃથ્વી ફરતી સૂર્યની, આગળ પાછળ જેમ,
 એ નગરીની સહિ દિશે, ફરે સુદર્શન તેમ.
 માતનિકટ જેમ બાલિકા, નિર્ભય સુધ્ધ રહી હોય,
 બહેતી દ્વારામતીસમીપ, ગોમતીને ઋષિ જોય.
 સંગમસ્થળ ઋષિએ જઈ—ને કરી લીધું સ્નાન,

૧. સોનાનો કિલ્લો, ૨. સૂર્ય. ૩. મન્દિર ઉપર. ૪ સહજ રક્ત નેત્ર.

૫ મિત્રનો પ્રેમ.

અંતરથી સ્નેહે સ્મર્યા, લક્ષ્મીપતિ ભગવાન્.
 દ્વારિકાવિષે તેમણે, કીધો પછી પ્રવેશ,
 અંતર ઉત્સાહી હતું, મળવાને હૃષીકેશ.
 રંગાએલી છતમહિં, જાળું મલિન દેખાય,
 દ્વારામતી નગરીવિષે, ઋષિ તેવા જ જણાય.

—ઓખાહરણનો હય—

દ્વારામતીની સુન્દરતા થી કહેવી, જ્યાં રે' પ્રકટ શ્રીપતિ—લક્ષ્મીદેવી.
 એક એક ભુવન દિવ્ય દીસે, ચઢે એકથી એક અતિશે.
 જેનાં પ્રાંગણમાં^૧ સ્વર્ણ જડીયું, દ્વાર વિધવિધ રત્નોથી મઢીયું.
 કોઇએ મૌક્તિક^૨ તોરણ કીધાં, કોઇએ નીલમનાં ટાંગી દીધાં.
 કોઇ રહેતા હતા શ્વેત ભુવને, જાણે રચીયું સમુદ્રના શીણે.
 કોઇએ કીધાં સુખડકેરાં ભુવનો, કોઇનાં હસ્તિદંતકેરાં સદ્મનો.^૩
 કોઇએ મણિકેરાં કાંગરા મૂક્યા, કોઇના રત્ને જડેલા ઝરખા.
 હતા આશ્રમો ગુરુઓના ભવ્ય, શીખે વિદ્યાર્થી વિદ્યા જ્યાં દિવ્ય.
 જે જે જોઇએ તે અતિ મૂલ્યવાન્, આખું નગર જ સંપત્તિમાન્.
 કન્યા રત્નને કોડી ગણતી, સ્વર્ણમુદ્રાવડે કુકા રમતી.
 માર્ગે કાંકરા વીણવા જાય, રત્ન આવી ચઢે હાથમાંહ.
 પનઘટ પીત ચળકતો નિત્યે, સ્વર્ણવાસણ માંજ્યાને લીધે.
 વસ્ત્રો ધોતી ત્યાંની અંગનાઓ^૪, લઇને હાથમાં હીરાનો પાયો.
 લોકો રત્નોમાં જાણે રહેતા, માત્ર ખાવામાં નહોતા લેતા.
 જો કે ભસ્મ કરીને તો ખાતા, શરીરે રહેતા મદ્મમાતા.
 દ્વારિકાની પ્રજા કે'વી કહેવી, એ તો દ્વારિકાની પ્રજાજેવી.
 અતિ ભવ્ય અને મનોહારી, ત્યાંના સઘળાં હતાં નરનારી.

પુરુષો તો અલિષ્ઠ દેખાવે, જોતાં વૃદ્ધાને યૌવન આવે.
 નો'તા ક્લેશી કે દ્રેષી અધિક, હતા નીતિથી યુક્ત રસિક.
 હતા સ્વધર્મને જાણનારા, હતા સ્વધર્મને પાળનારા.
 હતા ઉદ્યોગી ને ચતુર્શીલ, હતાં તેમનાં ઉદાર દીલ.
 બહુ પ્રસન્ન સર્વ જણાતાં, હસતાં, ગાતાં, આવતાં જતાં.
 રે'તા તત્પર ભક્તિમાંહિ, હતા અંતરથી ઉત્સાહી.
 વસ્ત્ર ધારણ કરતા'તા ઉક્ત, સભ્યતા ને સૌંદર્યથી યુક્ત.
 હતી લાવણ્યવંતી સન્નારી, નિજ પતિને સુખી કરનારી.
 ગૃહસ્થાશ્રમ શોભાવનારી, કુલવંતી કુલ ઉદ્ધારનારી.
 ગૃહ, ક્ષેત્ર, પુત્રાદિને સેવી, થઈ રહી તે સાચી ગૃહદેવી.
 વ્યવહાર રૂઢી રીતે કરતી, પતિસહ ધર્મકાર્ય આચરતી.
 કોઈ બોલવામાં હતી ટોળી, કોઈ તો હતી જરીકેક ડોળી.
 કોઈને રૂપતણું અભિમાન, કોઈ ગાનતાને ગુલતાન.
 કોઈ મંદ મંદ જરી હાસે, કોઈ ફરતી દીસે ઉલ્લાસે.
 કોઈ બાલને શિક્ષણ દેતી, કોઈ ધર્મનું શિક્ષણ લેતી.
 હતાં બાલબાલાઓ રૂપાળાં, ધર્મવિદ્યાના સંસ્કારવાળાં.
 હતાં રમતમાં પણ તે તો પૂરાં, તનમનથી તે દેખાતાં શૂરાં.
 ઝાઝો વ્યાપાર ઉદ્યોગ ચાલે, રંક ધનવંત સહુ સુખે મહાલે.
 આવી દ્વારિકા નગરીની માંહી, ઋષિ જન્ય જોતા આંહિ ત્યાંહિ.
 પ્રભુની લીલા નિરખતા હર્ષે, પણ (તેને) મોહવૃત્તિથી ન સ્પર્શે.
 માર્ગપર જીર્ણ પાવડી ખખડે, રખે માર્ગ મારાથી બગડે,
 એમ વિચારી સંકોચાતા, માર્ગમાંહી સુદામા જતા.
 પત્નીચારીયો કેા લાંબી જાતી, ઋષિ નિરખી હરખાતી-મુઝાતી.
 ‘હશે આ તે શું જળચર પ્રાણી ! છોડી આવ્યું શી રીતે પાણી ?’
 કોઈ કહે વિચારી વાત, આ તે કંઈ પશુની જાત.
 તેનું ઉત્તર દે એક નાર, બહેન ! એ તું ન સમજે લગાર.
 કચ્છ મચ્છ ને વારાહસાર, તેનો એકત્ર આ અવતાર.

કોઈ ઋષિને કહે ગોળ ગોળ, નથી આ રસ્તે પાંજરાપોળ !
 એક કહે નથી તમને સમજ, યજ્ઞમાં હોમવાનો એ અજ્ઞ.^૧
 આમ કંઈ કંઈ બોલીને હસતી, ઋષિપાત્રેથી જતી ધસમસતી.
 બાલકો તો ઋષિને જોતાં, સાંથી આધાં જ ખસતાં નહોતાં.
 સહ બોલે સાથે થઈ રાજી : આ દાદાના દાદાના દાદાજી.
 કોઈ પુરુષ જરી ઉખડેલા, જતાં જતાં માંહેમાંથી બોલ્યા :
 આવે! નગરમાં છે નહિ જોટો, એણે આવી કીધો પાડ મોટો.
 થશે નગર અધિક કીર્તિવાન, આજે શોભી ઉઠ્યું આ સ્થાન.
 કોઈ બે જણે કરતાં આજ્ઞાદ, પરસ્પરે ચલાવ્યો સંવાદ :
 આને કોણે તે અહિંયા તેડાવ્યો, હશે ક્યાંથી એ ઉતરી આવ્યો.
 હજી તમને ખબર શું નથી? એ તો આવ્યા ઉપરના લોકથી.
 ત્યાંથી શી રીતે ઉતરી આવ્યા? કોઈએ તપ કરીને શું તેડાવ્યા ?
 હાલ દેખાતો તારો પુંછડીયો, તેનું પૂછડું ઝાલી ઉતરીયે.
 કોઈએ હશે એમને સાધ્યાર, તેથી આવ્યા છે મંત્રના બાંધ્યા.
 પુણ્ય નેવે ટપકતાં જેનાં, આવ્યા બાગ્ય ઉઘાડવા તેનાં.
 બાગ્યદારની ભોંગળ ભાગી, એને આપશે વસ્તુ મોં'માગી.
 જોવા એમને હોય જો રીઝ્યા, કરજો એમની જલ્દને પૂજા.
 ઝટ ફળશે આ દીનદયાળ, દેશે મોંનું માગ્યું તત્કાળ.
 આમ બોલતાં મનુષ્યો કંઈ કંઈ, ઋષિઉર તેનું પણ હૃદયું કંઈ નહિ.
 મનથી એ તો હસતા ને હસતા, એને ઉર કોના દોષ ન વસતા.
 બોલ્યા મનમાં: “હું દીક અહિં આવ્યો, આવું શુભુવા મને લાગ આવ્યો.
 “દીસે નગરના લોક રમુજી, મારા જેવા નથી કોઈ મૂજી.”
 અરે જગના અજ્ઞાની લોકો ! કંઈક ઋષિના હૃદયને તો નિરખો.
 અહો ! ત્યાં નથી ક્ષોભ કે દ્રેષ, જેનામાં ક્રોધ જરી નથી શેષ.
 જેની આંતર શાન્તિ ન ચળતી, જેની પ્રસન્નતા નથી ટળતી.
 ન આવેશભભુકો જે ઉર, જેનું હૃદય પરમ ગંભીર.

જીએ જગને હરિનો વિકાસ, જેથી ના'વે કંટાળો કે ત્રાસ.
 પ્રતિકૂલમાં અનુકૂલયુદ્ધિ, એવી જ્યાં રહી દેવી સંપત્તિ.
 સર્વ વિકારરહિત થવાતું, ત્યારે તો 'ઋષિ' કે'વાવાતું.
 અરે ભારતવર્ષાયિ જીવ ! પામે! આવું જીવનમાં ઋષિત્વ.
 ઋષિ વિચારતા મનમાંથી, માર્ગે જતાં મનથી કંઈક ગાય :

સુદામા :

૫૬. [અહાહા, અતુલ શું બલ ઉભરાય, એ લય.]

પ્રભુની અકલ કલા ન કળાય,

જગે જીવદષ્ટિથી તે શું દેખાય; પ્રભુનીં

પ્રભુની કળાનું પૂર ન કોથી, કદીએ ખાળ્યું ખળાય;—

એ પૂર વહેતું વહેતું સ્થળ ત્યાં, જળ કંગી દે ક્ષણમાંથી;—

મુજ નગરે નથી મહાલય, અહિં નથી, મુજ ઝુંપડીજેવું કાંય;—

એક સમુદ્રથી વિષ ને અમૃત, ઉભયની ઉત્પત્તિ થાય;—

એક વૃક્ષ જળથી પોષાયે, જવાસો તેથી શોષાય;—

એક જ ફળમાં મલ મીઠો ને, ખીજક કડવાં લહાય;—

એક જ દીપથી તેજ અને વળી કળ્લ^૧ ઉપજવાય;—

એક ગુરુના એ વિદ્યાર્થી, પણ બહુ ભેદ લળાય;—

કૃષ્ણ વિરાજતા મહાલયમાં ને સુદામો અહિં અથડાય;—

પણ અંતરથી સુદામો કૃષ્ણને, અનન્યરૂપે જણાય;—

—ઢાઢરા—

સુદામા આવી રીતે, વિચારતા જ્યાં જાય,

લવ્ય મન્દિરો આવીયાં, જ્યાં રહે કૃષ્ણની કાય.^૨

ચેતન મૂર્તિમાન્ થઈ, જાણે ઉભું હોય,

આકૃતિ ધરી સૌન્દર્ય ત્યાં, ઈર્ષ્ય જીએ સૌ કોય.

ખાલી દર્શને પ્રકટતો, ઉર અહભુત પ્રતાપ,

પૂજ્યભાવ લાવે અકથ, એવાં દિવ્ય અમાપ—

કૃષ્ણમન્દિરે તે હતાં, ઉઘાનોની મધ્ય,
 જેનાં અદ્ભુત ભવ્યતા, વાણીવડે અવધ.^૧
 સમુદ્રથી વીંટાઈ જેમ, આ ભૂ ચારે પાસ,
 ત્યાં પુષ્પોની મહેંકતી, ચારે પાસ સુવાસ.
 રક્ષકના રક્ષક પ્રભુ, તેવાને પણ દાર-
 શસ્ત્રધારી રક્ષક નિરખિ, સુદામા ક્ષણવાર-
 જેઈ રહ્યા, મનમાં હસ્યા, પ્રભુની લીલા જેઈ-
 રહ્યા સુદામા પ્રભુપ્રતિ, અંતરથી અતિ મોહી.
 કૃષ્ણનું નિત્યવ્રત હતું, પ્રાતઃકાલની માંહ,
 આલ્મણની કરવી પૂજા, જે કોઈ આવે ત્યાંય.
 દારપાલ એ જાણીને, સુદામાને લેશ-
 દારે ન રોક્યા બામમાં, દીધો કરાવી પ્રવેશ.
 મન્દિરકેરે દાર જઈ, ઉભા સુદામા વિપ્ર,
 સન્મુખ ત્યાં આવી વધો, વિવેકી અનુચર ક્ષિપ્ર^૨:

અનુચર :

—ગીતિ—

વિપ્રર્ષિ ! શા કામે, પધારવું આપનું થયું હમણું,
 આપતણા સેવકને, શ્રમ લઈ એટલું વદો કરી કરુણા.
 શી ઇચ્છા છે મનની, અપાવું ભિક્ષા (જો) દો આજ્ઞા મુજને.
 જે ધનને ઇચ્છો તો, દાનાધ્યક્ષપ્રતિ લઈ જઈ તમને.
 વિશ્રાંતિ ઇચ્છો તો, નિવાસસ્થાન હું ઉઘડાવી આપું,
 પદાર્થ જે કંઈ જેઈએ, મગાવી દઉં, ન પડે તમને ટાંપું.
 વ્યાધિ હોય જે શરીરે, વૈદ્યની પાસે કહો તો લઈ જઈ,
 જે વસ્ત્રાલંકારો, ઇચ્છો તે તત્કાલ હું મંગાવું.
 એ વિષય પણ જે આજ્ઞા, હોય તેહ કહો ઋષિ ! કરુણાભાવે,
 થાશે કૃતાર્થ સેવક, આપતણી સેવામાં જે આવે.

—દોહરો—

સતસંસ્કારો હૃદય થતું, સેવ્યે ઉત્તમસંગ,
એ અહિં જોઇ ઋષિકર થયું : સમાગમ ! તને રંગ !

સુદામા :

પ્રસન્ન અધિક થયો હું, શ્રવણ કરીને તમ વિવેકવચનો,
મારે કંઈ નવ જોઇએ, એક અર્થ મુજ સિદ્ધ કરો મનનો.
હે સદ્વિવેકી બન્ધુ ! આવ્યો છું પ્રભુદર્શનના કામે,
કૃષ્ણ પ્રભુને કહેશો ? આવ્યો સ્નેહી સુદામા નામે.

—દોહરો.—

ભીતરની પણ ભીતરે, અન્તઃપુરની માંલ,
પટ્ટરાણીઓસહ હતા, વિરાજતા યદુરાય.

—છંદા—

પટ્ટરાણીઓ હતી, પ્રભુની અતિશય સુન્દર,
ચન્દ્રસમાં મૃદુ અને રસિક મુખ જેનાં મનહર;
લલાટ જાણે હોય, રજતરસભર્યું^૧ સરોવર,
નીલોત્પલસમ નયન, ઉગ્યાં એ તેનાં તટપર:
ઘેરા કેસરી વર્ણના, અધર^૨ અલૌકિક અતિ હતા,
કેસરપૂજિત કૃષ્ણનાં, ચરણ વંદને ચૂમતાં.
ચાંદીના પાત્રમાં, હોય જેમ ઘોળ્યો કસુંબો,
તેના હતા કપોલ,^૩ જેનો રસ કૃષ્ણે ચુખ્યો;
૪કદલીસ્તંભસમ બાહુ, હસ્ત તો પત્રસમાણાં,
(એ) કદલીમંડપમાંહિ, કદી રહે કૃષ્ણ શમાણા;
પટમાંથી પણ ધવલગિરિ, કૃષ્ણહૃદય આકર્ષતા,
ગોવર્દનગિરિધારિ પણ, તેહ ઉચકતાં થાકતા.
પીત વસ્ત્રથી કોઈ, શોભતી સુન્દર નારી,
સૂર્યલોકથી હોય ઉતરી, કે સૂર્યકુમારી;

(કોઇએ) નીલ વજ્રની ઉપર, ધર્યાં નીલમશુંગારો,
શરદ્ગત્તુની સૃષ્ટિ, આવી લઇને જન્મારો.
મન્દ મન્દ કોઇ હાસતી, મધુર મધુર કોઇ બોલતી,
રૂમઝૂમ ચાલતી ડોલતી, મદમરી કટિને ઘોળતી.

—દોહરા—

શોભે ઉજ્જવલ ભાલમાં, કસ્તુરી ઝીલડી કૃષ્ણ^૧,
ચન્દ્રમુખીની મધ્યમાં, તેમ શોભે શ્રીકૃષ્ણ.
તારાથી આકાશ—આકાશથી તારા જેમ,
શોભે, કૃષ્ણથી રાણીઓ, કૃષ્ણ રાણીથી તેમ.
મયૂરીઓ મદમત્ત થતી, સ્યામ ધન લહી જેમ,
પ્રકૃષ્ણ રે'તી રાણી જોઇ, ધનશ્યામને તેમ.
સ્ત્રીસેવકદ્વારા પછી, સેવક કહાવે કે'ણ,

(તે) આવી કૃષ્ણપ્રતિ વદી, સવિનય આવું વેણ :

સેવિકા :

—મંદાકાંતા—

આવ્યો દ્વારે મલિનસરખો, માર્ગથી કો પ્રવાસી,
ઉડ્યા જેના મુખઉપરથી, હોસ—છાઇ ઉદાસી;
દારિદ્ર્યેથી ભરપુર દિસે, વેશ કંગાલ ભાસે,
તોએ જાણે ઉરથી નહિ એ, વેશથી લેશ ત્રાસે.
તેની પાસે કશું પણ નથી, યાચતો છે ન તોએ,
દીસે દેતો હરધડી દરિ—નું રુદું નામ મો'એ;
ઢીલું વીલું મુખ તદપિ તે હર્ષ પામે મનસ્વી,
નાસા, નેત્રો, કંઈક ગળતાં, તોય દીસે તપસ્વી.
'આવ્યો છું હું પ્રભુચરણના દર્શનાર્થે'—કહે છે,
'મારે એ તો પ્રભુ-પણુ મને મિત્રરૂપે લહે છે.'
જેની ચોંટે જની પણ નહિ, પ્રીત ખીજે કશામાં,
આવી દ્વારે સ્થિર થઇ ઉભો, વિપ્ર નામે મુદામા.

— દોહરા —

સાંભળતાં આ શબ્દ તો, ભરી સવેગે ફાળ,
શ્વાસભર્યાં કહે કૃષ્ણ કે, 'હેં ? ક્યાં છે?' તત્કાળ.

કૃષ્ણ :

— મરાઠી સાખી —

હેં ! શું મારો મિત્ર સુદામો, આવ્યો મળવા કાળે ?
અહોભાગ્ય મારાં હું માનું, ધન્ય દિવસ છે આજે,
ક્યાં છે ક્યાં છે એ, કેઈ જલદી બતાવો તે.
અરે દાસિ ! તું શીઘ્ર લઈ જા, મને સુદામાપાસે,
હર્ષથી ઘેલો થયો અતિશે, માર્ગ મને ના બાસે,
ઝટ કર, ઝટ કર તું, મુજ મન ઘેર નથી ધરતું.
રાત્ર્યવિભવ આ નથી, ખરેખર, કેદખાનું છે આ તો,
મારા સ્નેહી સુદામાને, પણ જ્યાં વિલંબ થાતો—
આવતાં મારી કને, ધિર ધિર ધિર આ વૈભવને.
અરે સ્ત્રીઓ ! ઝટપટ સઉ કરજો, પૂજનની તૈયારી,
વિપ્રનું પૂજન કરી, આજ કરું, સાર્થક કાયા મારી,
એમ કહેતા કહેતા, કૃષ્ણ ગયા ધાતા ધાત'.

— દોહરા —

દાસીને કૃષ્ણ દીધા, નિજ કંઠથી શૃંગાર,
ઝોઢયું વસ્ત્ર દઈ દીધું, હર્ષિત થઈ અપાર.
એક પછી બીજું—ત્રીજું, વટાવતાં એમ સ્થાન,
ત્વરાથી ચાલે આ વિધિ, વિચારતા ભગવાન :

કૃષ્ણ :

પદ (વહારે ચઢ નટવર મારી, એ લય.)

ઝટપટ ઝટપટ હું જાઉં, મુજ ગુરુબન્ધુ લઈ આવું.
પધરાવું, ગૃહને પાવન કરાવું;
જેથી ન અધિક કાંઈ, મારે ત્રિભુવનમાંહિ... ઝટપટ
ગુરુબન્ધુસમ સ્નેહી વિશ્વમાં, કદી ન ક્યાંથી પમાવો,

અંતરના અંતરનો સાથી,
 ઉન્નતિ દે, હૃદયુતિ દે,^૧ સન્નતિ દે, સદ્ગતિ દે... ઝટપટ૦
 ગુરુબન્ધુ ગુરુપ્રતિ પણ અખંડ ગુરુભાવના દહાવે,
 ગુરુબન્ધુનો નિન્દક જગમાં,
 ગુરુદ્રોહી, ધિક્ક હોઇ, ભવ ખોઇ, રહે રોઇ... ઝટપટ૦
 જીવજીવનમાં પ્રભુજીવન જગવે સાચો ગુરુબન્ધુ,
 બ્યવહારે પરમાર્થે સહાયક,
 મુજ રૂપ તે, ચિદ્રૂપ તે, સદ્રૂપ તે, ભવભૂપ તે... ઝટપટ૦
 ગુરુબન્ધુનાં દર્શન કરીને, આજ હું પવિત્ર થઉં.
 ગુરુકરુણાભાગી ગુરુબન્ધુ,
 ઉન્નત તે, ગુરુવત્ તે, અંગત તે, ભગવત્ તે; ઝટપટ૦

—દોહરા—

આવી રીતે વિચારતા, ધસમસ ધસમસ ધાય,
 દ્વારસમીપે આવતાં, હર્ષયી ઉર ઉભરાય.
 એક ખીજને નિરખતાં, પૂછી જવાયા પ્રશ્ન :
 ‘કોણ સુદામા !’ અન્યથી,—‘શું મારા પ્રભુ કૃષ્ણ !’
 શબ્દ ન તો પૂર થયા, ભેટી પડ્યા ત્યાં એક,
 ‘કા કોને છોડે નહિ, એક બન્યા ત્યાં બેક.
 જૂના ખખ કોઇ વૃક્ષમાં, એકો હોયે કીર.^૨
 ઋષિબાથમાં તેમ દિસે, સુન્દર કૃષ્ણશરીર.
 બંને નિજ સ્થિતિ બૂલીયા, અતૃષ્ણ ને સતૃષ્ણ,
 વાહ નવયૌવન^૩ વિપ્ર ને, વાહ નવયૌવન^૪ કૃષ્ણ !
 કૃષ્ણતણાં હર્ષાશ્રુઓ, ઋષિપૃષ્ઠે રેલાય,
 ઋષિનાં હર્ષાશ્રુવડે, કૃષ્ણપૃષ્ઠ બહુ ન્હાય.
 મળી પરસ્પર અશ્રુઓ, એક ખીજનેનાં લહેાય,
 એક ખીજની દષ્ટિમાં, પોતાની છખી જોય.
 જાણે કૃષ્ણની દષ્ટિમાં, રમે સુદામા નિત્ય,
 થતા સુદામાદષ્ટિમાં, રમતા કૃષ્ણ પ્રતીત.

૧ અંતરમાં હિમત. ૨ યોપટ. ૩ યૌવનવિનાના. ૪ અખંડ નવીન યૌવનવાળા.

—શાદ્દલવિકીડિલ—

તે કાળે ઋષિએ હર્યું હરિતણું, હૈયું ત્યજીને બીજું,
પોતે તો કંઈ કાળથી હરિપદે, સર્વસ્વ અર્પ્યું હતું;
આથી એ ઋષિપાસથી, શું ગ્રહવું, તત્કાળ સૂઝ્યું નહિ,
કૃષ્ણે કેવલ તેથી એ ઋષિતણા, હસ્તેથી તુંબી ગ્રહી.

—દોહરા—

મુખથી પ્રભુએ ‘ મિત્ર ’ કહી, દર્શાવ્યું સખ્યત્વ,
પણ કૃતિમાં તો આચર્યું, તુંબી ગ્રહી દાસત્વ.
ઋષિએ હરિને રાખીયા, હૃદયાબ્યન્તરમાંલ,
કેવલ અન્તઃપુરસુધી, ઋષિને હરિથી લવાય.
કૃષ્ણ ગયા ઋષિકર ગ્રહી, અન્તઃપુરમોઝાર,
દીસે જાણે વૃદ્ધશું, પરણી નાની નાર !!
અતિ રમ્ય આસનવિષે, ખેડેલા ઋષિરાય,
અન્યતી નહિ પણ કૃષ્ણની, નજરે પૂજ્ય જણાય.
પછી કૃષ્ણે બહુ પ્રેમથી, બેસી નીચે આસન,
વિનાદક્ષિણા, સર્વ વિધિ-થી કીધું પૂજન.
કૃષ્ણની લીલા જોઈ ઋષિ, હાં હાં કહેતા જાય,
કરાવતાં પૂજન છતાં, ઉરથી સંકોચાય,
પછી રૂડાં ભોજનવડે, ઋષિને કીધા વૃદ્ધ,
મધ્યે માખી ઉરાડવા, હલાવતા પ્રભુ હસ્ત.
તાંબુલ આદિ આપીને, પછી નિવૃત્તિસાધ,
પ્રભુ સુદામાને પ્રીતે, પૂજવા લાગ્યા વાતઃ

કૃષ્ણ :

૫૬ [માળાવિનાની ઠાલીં એ લય.]

ઓ બાલસ્નેહી મારા ! મુજ પ્રાણથી પણ ખારા,
આંખોતણા ઓ તારા, ગુરુબન્ધુ પૂજ્ય અમારા.

આજમુઘી અહિં કેમ ન આવ્યા ?
 સમાચાર પણ કાં નહિ કહાવ્યા ?
 લાભી ના'વ્યાં,—કે ન લાવ્યા ?
 સહિ ઘેર છે ને સારાં ? મુખસન્ન બાલ તમારાં ? ઓ૦
 દોષ થયો શો એવો ભારી,
 અદાપિ મુજને સંભારી,
 લીધી ન મારી, ખજર પધારી,
 અમ રંકને શું વિસાર્યા ? ઓ દોષ નવ જ્ઞેનારા ! ઓ૦
 દિસે આપ બહુ તપ આદરતા,
 વ્રત ઉપવાસાદિ આચરતા,
 તીર્થ કરતા, ફરતા, ફરતા,
 અહિં તીર્થ ધારી પધાર્યા, અમે તેથી રાજ થનારા; ઓ૦
 થઈ રહ્યા છો આપ તો યોગી,
 હું તો છું આ વિષયનો ભોગી,
 તપવિયોગી, જાંઘી મોંઘી,—
 ગાળું; કરી કર્મ નદારાં, છો આપ ઉગારનારા; ઓ૦
 રાજસ તામસ ક્રિયા કરીને,
 વિષયક્રોએ પડીએ ફરી ફરીને,—
 જન્મ ધરીને, પાછું ફરીને,
 જોઈ, ન પ્રભુ સંભાર્યા, અંતે અમે રેનારા; ઓ૦
 આપની પાસે યાત્રું એ હું,
 આપ સ્મરણમાં રમી રહું હું,
 વિપથ જઈ હું, ત્રિમુખ થઈ હું,
 પણ આપ કરુણાધારા, રેડી દીયો ફલ સારાં; ઓ૦

—સોરઠો—

ઋષિપદને છે ધન્ય, પ્રભુ પણ અધીન જ્યાં બે,
 સાધવું તો નહિ અન્ય, પણ ઋષિત્વને સાધવું.

—ચોપાઈ—

પ્રભુનાં આવાં વચન શુણી સામા, મનમાં સંકોચાતા સુદામા.
માગવાનું પ્રભુ નથી કાંઈ કહેતા, ઉલટું પ્રભુ તો માગી લેતા.
આથી ઉલટું સુદામા મુઝાતા, મનમાં તો આ રીતે ગાતા :

સુદામા :

—મરાઠી સાખી—

પ્રભુ તો જાણે અહિં આવીયો, કરવા તીર્થ સુદામો,
પાછો જશો નાંખી અંહિ એકાદ દિવસનો ધામો,
પછે ન ‘ કેમ ઢીલા ’ ? પ્રભુ ! ધન્ય ધન્ય લીલા.
માણું કે હાવે ન માણું વૃત્તિ કરી લાજવિહોણી ?
છાશ લેવી છે તો પછી શાને સંતાડતી જ દહોણી ?
રે ! કેમ કહ્યું જશે ? આખર યાચવું જ પડશે ?
કંઈક કળા કરી કહેવી જોઈએ, દશા હું નિર્ધનકેરી.
માગ્યાવિણુ માએ નવ પીરસે, કાં તો બનીશ હું વેરી;
ધરી શિર ખાંડણીએ, શીદ પછી મુઝાવું મારણીએ.

—ચોપાઈ—

હસ્ત જોડી બેસી પ્રભુસામા, વિવેકથી આ વદ્યા સુદામા :

સુદામા :

—હરિગીત—

મહારાજ ! આ શું વદો, ઘટે ના, વચન આ પ્રભુઆસ્યમાં,^૧
તેમ ના ઘટે હું રંકસરખાને કહેવું હાસ્યમાં;
છો પૃથ્વીથી પણ પૃથ્વી વૈભવમાત્રકેરા કેન્દ્ર^૨ છો,
આ વિશ્વવિભૂતિ આપતી, એ સર્વસ્વામિ ઉપેન્દ્ર^૩ છો.

—શાહૂલ—

હું છું રંક ગરીબ દુર્બલ અને છો આપ મારા ધણી,
નાનોએ નથી મારી પાસ ભગવન ! વૈદ્યજીવો મણિ;

૧ પ્રભુના મુખમાં. ૨ Centre મધ્યબિન્દુ. ૩ વિષ્ણુ.

કૃષ્ણ : એથીએ અતિ મૂલ્યવાન કિમતી, જોડી નથી જેતણી,
છે વૈદ્ય વિવેકનો તમહરે, ત્યાં કોણ ચિંતામણિ ?

સુદામા : માલા છે નહિ કંઠમાં મુજતણા, આ વૈજયંતીસમી,

કૃષ્ણ : ધારો દિવ્ય વિરાગમાલ હૃદયે, તેને પછી શી કમી ?

સુદામા : છે ના કૌસ્તુભજેવું રત્ન મુજને, તુલ્યે ન હું આપની,

કૃષ્ણ : છે-છે ચિત્તપ્રસાદરત્ન તમને, તેથી (છા) ધનીના ધની.

—શિખરિણી—

સુદામા : પ્રભો ! મારી પાસે, કનકતાણું પ્યાલું પણ નથી,
અરે ! તેથી હાથે, વિચરું અહીં તુખિ જલવતી;

કૃષ્ણ : પરંતુ છે પ્યાલું, હૃદય—ઝીલતું તત્ત્વજલને,
અહિ તુંખી તેથી, ભવજલતણા તારક તમે.

સુદામા : ન મારે ડોકાણું, ધરતાણું, નથી ક્ષેત્ર સીમમાં,

કૃષ્ણ : તમારે તેથી શું, તમતાણું જ છે વિશ્વ ધર જ્યાં;

સુદામા : નહિ પામું ખાવા, કદિક પ્રભુ ! હું આસસરખે,

કૃષ્ણ : રહી જ્ઞાનાહારી, ઋષિવર ! તમે નિત્ય હરખે.

સુદામા : કદી તો પીવાને, જલ શીતલ કે સ્વચ્છ ન મળે,

કૃષ્ણ : જીવે જાણું બ્રૂથી^૧, અમૃતજલ પી યૌગિક બજે;

સુદામા : મને લાગે લૂખો, લહું રસમય હું સંસાર ન કશે.

કૃષ્ણ : હું અજ્ઞાનીને તો, વદી બ્રમજનક એવું ન દગશે.

—છાંચો—

કૃષ્ણ : આપ જ પ્રેમસ્વરૂપ, આપ રસરૂપ જ જાતે,
સન્નિહ્યાનંદરૂપ, આપ જ્ઞાતા સહ વાતે,

હે મુજ પૂજ્ય સુમિત્ર ! આપ છો નિરભિમાની,
મુઝવે એવી આપ, વદો અતિ અટપટી વાણી;
આપ સ્વરૂપસામર્થ્ય હું, આપ કૃપાથી જાણુતો,
વદો બિન્નું, આવું શુણ્યે, પાપભાગી હું તો થતો.

—ચોપાદ—

ઋષિઉર ઉઠ્યા વિચારઉછાળા: “ ના દેવાના આ સહુ આળા,
“ શીદ આગ્યે સ્ત્રીનું માનીને, સ્ત્રીની મતિ છેડે પાનીને.
“ પ્રાણુ જશે તો દઈશ હું જવા, કૃષ્ણકને યાચું ન હું હાવાં,
“ મારી વાતપ્રતિ લક્ષ ન દેતા, ઉલટો ભાવ ઉલટાવી લેતા.
“ નિર્વનીયાનું દુઃખ કો નાણે, ધનીયાં તો કેવલ હસી જાણે.
“ કૃષ્ણ તો જાણે વાત દે ઠેલી, મારી તો ભાગતી આશહવેલી.”
એમ વિચારી કૃષ્ણપ્રતિ જ્યાં-જેયું કૃષ્ણનયન ત્યાં જોયાં,—
સસ્મિત પ્રેમલ અને રસિલાં; જોતાં સુદામા બિન્નું બધું ભૂલ્યા.
ત્રિલોકમોહન દૃષ્ટિ દીડી, ઋષિઉર ભક્તિ ઉછળી ઉડી.
અપૂર્વ પ્રેમથી તે અનુરાગ્યા, કૃષ્ણવચન વળી શુણવા લાગ્યા :

કૃષ્ણ :

પદ (વેદલી વનમાંં એ લય)

ઋષિવર ! શું કાંઈ સાંભરે, નાનપણની વાત ?

સુદામા : ગુરુઆશ્રમમાં આપણુ રહ્યા, નિત્ય આવે એ યાદ: ઋષિ

કૃ : સાંદીપનિ ગુરુદેવ તો, વિદ્યા શિખવે અનેક,

સુ : હા પ્રભુ, આપ તો શીખતા. વિદ્યા, નિત્યની એક;

કૃ : સાંભરે ? સુ : હા, પ્રભુ ! સાંભરે.

કૃ : પદ વિદ્યાર્થી તમે હતા, હું તો સઉથી કનિષ્ઠ,

સુ : અભ્યાસે પદ તમે હતા, હું તો સઉથી નિકૃષ્ઠ,

સુ : સાંભરે ? કૃ : એ તો ન સાંભરે.

કૃઃ ગુરુપત્નીએ આજ્ઞા કરી, કાષ્ઠ લાવવા કાજ,

સુઃ સ્કંધે કુહાડા ધરી ગયા, પડી વનમાં સાંભરે,

કૃઃ સાંભરે ? સુઃ હા પ્રભુ ! સાંભરે.

કૃઃ વિણ્નતુએ વૃષ્ટિ થઇ, પડ્યું અતિશય નીર,

સુઃ વાયુથી કંપી ઉડ્યું બધું, હતા આપ ત્યાં સ્થિર,

સુઃ સાંભરે ? કૃઃ કંઈ કંઈ સાંભરે.

કૃઃ કંઈક સમયપછી આવીયા, ગુરુ કરતા શોધ,

સુઃ આપના દિવ્ય સામર્થ્યનો. થયો ગુરુને, ત્યાં બોધ,

સુઃ સાંભરે ? કૃઃ ના, એ ન સાંભરે.

કૃઃ ગુરુસામર્થ્યવડે પછી, બધું ગયું વિખરાઇ,

સુઃ ગુરુસહ બલરામ આપ હું, આવ્યા આશ્રમમાંહિ;

કૃઃ સાંભરે ? સુઃ હા, પ્રભુ ! સાંભરે.

કૃઃ ગુરુએ કહ્યું : ‘ દેહથી થતા, સિદ્ધ સઉ પુરુષાર્થ,

સુઃ ગુરુને તે અર્પવા પ્રેમથી. વિણ રાખ્યે સ્વાર્થ;

કૃઃ સાંભરે ? સુઃ હા, પ્રભુ ! સાંભરે.

કૃઃ “ દેહ તમે અપ્રિય ગણ્યો, પુત્રો ! મારે કાજ,

સુઃ “ શિષ્યે એવું કરવું ઘટે. ખરી ભક્તિ તે આ જ ”

કૃઃ સાંભરે ? સુઃ હા પ્રભુ ! સાંભરે.

કૃઃ પછી. ગુરુજી આશિષ વદ્યા : “ સાધ્યો તમે સ્વધર્મ,

સુઃ સુસિદ્ધ તમને હો સદા, વિદ્યામાત્રના મર્મ ”

કૃઃ સાંભરે ? સુઃ હા, પ્રભુ ! સાંભરે.

કૃઃ ધન્ય ખરે જગે તેહ જો, ગુરુકરુણાપાત્ર,

સુઃ શિષ્ય થયા એ તે : આપની, જગમાં લીલામાત્ર;

આપ ગુરુના ગુરુ ખરે.

—દોહરો—

સ્મરતાં ગુરુકરુણા થયાં, સજલ ઉભયનાં નેણ,

ભક્તિના આવેશમાં, વદા સુદામા વેણ :

સુદામા :

પદ [નાથ કેસે ગજકો બંધ૦ એ લય]

ગુરુકેરું અદ્ભુત બલ શું વખાણું,
 ભજ્યા જેણે તેણે તે જ બળ્યું; ગુરુ૦
 સાળું કરી દે છે ગુરુકરુણા, હોય નસીબ જો કાણું,
 પ્રચંડ સૂર્ય ઉગાડે તે સ્થળ ન્યાં-ધોર તિમિર છવાણું; ગુરુ૦
 દ્રોપદીને એક ચીરતાણું પણ જ્યાં ન રહ્યું ઠેકાણું,
 તે સ્થળ આપે જ કરુણા આણી, પૂર્યાં નવસેં ને નવાણું ગુરુ૦
 યોગી જ્ઞાની પણ કંઈ આથડયા, અંતિમ પદ ન પમાણું,
 પાપીતાણું વહાણ પાર ઉતરતું, જો સદ્ગુરુએ તાણું; ગુરુ૦
 ધિક્ ધિક્ જન તે, ગુરુકરુણાનું, મુખ જેણે નવ માણું,
 કૃષ્ણકરુણાઉપર જમાવ્યું, દાસ સુદામે તો થાણું; ગુરુ૦

—દોહરા—

‘ધન્ય ધન્ય’ મનમાં કહ્યું, કૃષ્ણે ધરી ઉદ્ધાસ,
 ‘ત્રિલોકમાં પણ તુજ સમો, નથી કોઈ મુજ દાસ.’
 પછી સુદામાને કહ્યું : ‘હશે શ્રમિત બહુ આજ,
 ‘કરું વ્યવસ્થા હું હવે, તમને મુવા કાજ’.
 પછી રાણીઓને કહ્યું : ‘તમે સર્વ મળી હાલ,
 સેવા કરો ઋષિતણી, હું આવું તત્કાલ.’
 એમ કહીને પ્રભુ ગયા, અન્ય ખંડની માંહ,
 હૃદય ભરાયું પ્રભુતાણું, ખેસી શક્યા ન ત્યાંવ.
 ઋષિસમીપ આવી સ્ત્રિઓ, થી કૃષ્ણાગ્રાધીન,
 પણ તે સહિના ઉરતણી, હતી વૃત્તિઓ ભિન્ન.
 વક્રદષ્ટિથી કોઈ તો, જરી જરી હસતી જાય,
 ઋષિ ‘ના ના’ કહેતા છતાં, ચાંપે ઋષિના પાય.
 હતી યૌવના તે સ્ત્રિઓ, હતો રમુજ સ્વભાવ,
 કોથી ના રહેવાયું તે, વદી રાખી સ્મિતભાવ.

ક્ષણે ક્ષણે ઋષિ ના' કહે, શુણે કોણ પણ દાદ,
ઉભયવિષે આલ્યો પછી, કંઈ રમણીય સંવાદ :

—હરિગીત—

શ્રી: સુન્દર અને બહુ રમ્ય સ્વર્ણભવન ઋષિ ! આપનું હશે,
સુ: ઉંદરવડે પણ ગમ્ય^૧ પર્યુભવન^૨ ખરે મારુંય છે;
શ્રી: થતું^૩ સ્નાન શું પંચામૃતે ? સુઃ—કદી પંચગવ્યે^૪ થાય છે,
શ્રી: સ્નાનગૃહો તો બહુ હશે ? સુઃ—શ્વાનગૃહો તો ઘણાંય છે.
શ્રી: કંઈ ચિત્ર-વૈચિત્ર્યે ભર્યાં શું વસ્ત્ર ધરની માંછ છે ?
સુ: આ છિદ્ર-દારિદ્ર્યે ભર્યાં વસ્ત્રે અનેક શમાય છે.^૫
શ્રી: કંઈ દિવ્ય અંબર^૬ ધારતા અતિ કુલિન બાલક તમ હશે ?
સુ: હા જી, દિગંબર ધારતાં અતિ મલિન બાલક મુજ હશે.
શ્રી: અમૃતસમાં સ્વાદિષ્ઠ તે મિષ્ટાન્નઆહારી હશે ?
સુ: હા, મૃતસમાં ઉચ્છિષ્ટ ને બ્રષ્ટાન્નઆહારી જ તે.
શ્રી: વળી તે ઉપર કંઈ સુવાસિત મુખવાસનાં ભોગી હશે ?
સુ: હા, મુખવિકાસિત બાલકો ઉપવાસનાં પણ શોખી છે.

—દોહરા—

વિનોદઅર્થે તેમણે,^૭ કર્યો હતો આરંભ,
પણ ઋષિનાં વચનો શુણી, મનમાં લલ્લો પ્રકંપ.
બાલકની સ્થિતિ સાંભળી, ઉર ઉપજ્યું વાતસલ્ય,
નેત્રે જલ આવી ગયાં, હૃદયે વાગ્યું શલ્ય.
સર્વ સ્ત્રિયો અટકી પડી, શાથી કરતાં વાત,
તે જોવા ઋષિએ ધર્યું, મુખ તેમ્રતિ સાક્ષાત.

૧ જઈ શકાય એવું. ૨ પાંદડાની છુંપડી. ૩. મલિન શરીર નેઈને કહે છે ૪ ગોમૂત્ર, ગોમય વગેરેથી ૫ એક વસ્ત્રઉપર એકઉપર બીજું એવાં થીંગડાં હોવાને લીધે. ૬ વસ્ત્ર. ૭ સ્ત્રિઓએ.

સજલ નેત્રને જોઈને, ગયા ઋષિ ગભરાઈ,
 ‘શું મેં કંઈ ખોટું કહ્યું, કે આ સર્વ રીસાઈ.’
 હસ્ત જોડી તેથી વદ્યા: “ભગવતિ! ધરો ન રોપ,
 ક્ષમા યાચું છું ફરી ફરી, જો મુજ પડીયો દોષ.”

હ્રો: “અરે, અરે આ શું વદો, તમે અમારા પૂજ્ય,
 “દોષ નથી કંઈ આપનો, આ તો થયું હિંદું જ.
 “અમે દોષભાગી છીએ, પૂછી આપને વાત,
 “આપવચન શુણી અમ ઉરે, થયો અતિ આઘાત.”

સુદામા: વદ્યા સુદામા: “હરિ! હરિ! એમાં તે શું છે જ?”

“વિનોદઅર્થે માત્ર એ, વાત કરી મેં સંજ.
 “કશું ન મનમાં લાવશો, હરિઈચ્છાનુસાર—
 “બધું બન્યું જાતું પછી, શીદ કરવા જ વિચાર.
 “નિજ કર્માનુસાર સઉ-ને આવે સુખદુઃખ,
 “હર્ષશોક સજ તેથી રે’, વિવેકી પ્રભુઅભિમુખ.
 “મિથ્યા આ જગમાં થતું, (જે) પ્રતીત તે પણ વ્યર્થ,
 “સુજને ધરવું ના ધટે, સુખ કે દુઃખ તદર્થ.
 “આપ સર્વની આ લોલા, મુજથી જાય ન જોઈ,
 “પણ મુજઅર્થે એટલું-પણ કરશો નવ કોઈ.”
 આ વિધિ સાંત્વનશબ્દથી, સમાધાન દે તેહ,
 સધળાં ધારે, શો અહો! ઋષિનો પ્રભુપ્રતિ સ્નેહ.
 આ રીતે આ સ્થળ બને, રસિક કરુણપ્રસંગ,
 કૃષ્ણ બીજ ખડે જઈ, પાથરતાં જ પદંગ—
 નેત્રથી જલધારા વહે, ઉરે વિચારે એમ:
 “રંક સુદામાનો અહો! મુજપ્રતિ આ શો પ્રેમ!”

કૃષ્ણ :

—સોરઠા—

ગત્રિદિવસ એ નિત્ય, ગાળે છે બહુ કષ્ટથી,
 પણ પ્રભુપ્રતિની પ્રીત, એનાથી છૂટતી નથી.

રંકતણે પણ રંક, પણ મુખથી નહિ માગશે,
 એનો કષ્ટપ્રસંગ, નિવારવો મારે ઘટે.
 એણે દીધું ન દાન, વ્યતીત જન્મોમાં કદી,
 દરિદ્રતાનું લાન, હાલ તેથી તેને થતું.
 હરીશ એનું કદર્ય^૧, પૂર્વદોષ સહ ફેરીને,
 મુજ સમાન અશ્વર્ય, આપીશ તેને હેતથી.
 જોટલું પામ્યો દુઃખ, તેનાથી મુખ બહુ દઈ,
 મારા મનની ભૂખ, આજ મટાડું હું પૂરી.
 મુજપ્રતિ એનો સ્નેહ, કથો જાય એમ છે નહિ,
 મુજને નિઃસંદેહ, એનાથી નથી પ્રિય બિન્ને.
 એની પતિવ્રત નાર, બાલકસહ દુઃખ પામતી,
 ફેરું દુઃખ આ વાર, બસ બસ હાવે બહુ થયું.

—એપાઈ—

મિત્ર સુદામાઅર્થે પથારી, કરતા હતા પ્રભુ આમ વિચારી,
 એકાએક પ્રભુ સ્તંભ્યા ત્યાં, જાણે દૂરથી શબ્દો આવ્યા,
 અવળ કરે પ્રભુ શબ્દો કાને, પથારી પથારીને ઠેકાણે.

... ...

—દોહરા—

ઓતાને વિનવું, સુદા-માઝુંપડીને દાર—
 ફરીને જરીક આવવા, કેવલ એક જ વાર.
 સુદામાને મોકલી, [પછી] બહાર જઈ તે નાર—
 દળણું દળવાનું લઈ, આવી નિજ ગૃહદાર.
 ઘરમાં જોયું આવીને, ઘર દીડું નિસ્તેજ,
 ઘરનો આત્મા ના હતો, શવસમ લાગ્યું તે જ.
 ગૃહે પેસતાં પેસતાં, રડી પડી અત્યંત,
 સૂઝ્યું ના બીજું કશું, અધિક સાંભર્યા કંથ.

એસી ગઈ દારનિકટ, રહ્યું ન હૈયું હાથ,
કરવા લાગી આ રીતે, વિચાર મનસંગાથ :

સુદામાપત્ની :

પદ [તારું ગોકુલ જોવા આવ રે, એ લય.]
 નથી મુજસમ કોઈ અલાગી રે, હું શું કરું હાવાં,
 દીધા નાથને હાથે મેં ત્યાગી રે, હું શું કહું હાવાં.
 નિષ્કુર ને હું દુષ્ટ બની એ, મુજને થાતું સ્પષ્ટ,
 જર્જરિત થયું તનુ પતિનું, તેને દીધું મેં કષ્ટ રે; હું
 પ્રાણ જતાં પણ જે નવ યાચે, તેને યાચવા કાજ,
 મેં પાપિણીએ મોકલ્યા કંઈ, દૂરના દેશે આજ રે; હું
 વહાલો ગણ્યો મેં દેહ જ મારો, ને બાલકનો દેહ,
 કશો વિચાર કર્યો ન પતિનો, ધિક્ક મુજ સ્વાર્થીસ્નેહ રે; હું
 માર્ગવિષે શી ભોગવતા હશે, વિટંબણા એ વૃદ્ધ,
 પાણી પણ કોણ લાવી દેશે, એમને માર્ગની મધ્ય રે; હું
 કષ્ટ અનેક પડે પણ કોઈને, કે' એવા નથી લેશ,
 દુર્બલ છે એ ગમડી પડશે, સહજ વાગતાં ડેસ રે; હું
 માર્ગે મળ્યું કદી દિંસક પ્રાણી, દશા પછી શું થનાર ?
 મરતાને પણ મેર ન કે' એ-વા મુજ પ્રાણાધાર રે; હું
 ભૂખ્યા તરસ્યા ગયા અહિંથી, કર્યો કશો ન વિચાર,
 એ સહિના કારણરૂપે છું, હું જ કૃતર્ધની નાર રે; હું
 હે પ્રભુ ! એમનાં કષ્ટો સધળાં, પડજો મારે શિર,
 મારું બળ કંઈ પ્રવેશજો, મારા-એમને વૃદ્ધ શરીર રે, હું
 રે રે કૃષ્ણ ! તમે દો'ણી લેવા, લંબાવ્યો'તો હાથ,
 તેમ ફરી હાથને લંબાવી, રક્ષજો મારા નાથ રે; હું
 જળ પણ ગ્રહણ કરીશ હું ત્યારે, પ્રિયતમ આવશે ઘેર,
 અનાથના બેલી ! મુજ એપર,^૧ કરજો કૃપાળુ ! મહેર રે; હું

—ચોપાઈ—

દળણું દળીને પૈસા લાવી, બાલકને પણ નવ ખવડાવી,
 તેનાં તંડુલ આણ્યા વેચાતા, દધ આવી પાડોશણને ત્યાં.
 પ્રથમ ઋણુ નિવૃત્ત કરવામાં, બાલકને પણ સંભાર્યાં ના.
 વ્યવહારે ચોખ્ખી રહે એવી, નિર્ધન પણ નિર્મલ એ દેવી.
 કષ્ટે કરી એમ દિવસો કાઢે, રાતે રહે, અમ કરતી દહાડે.
 એક-એ-અને ત્રણ બ્યાં વીત્યા, જળવિણુ તે બેહોશ બની ત્યાં,
 તે દિવસે દ્વારામતીમાંહિ, પહોંચ્યા મુદામા કૃષ્ણને ત્યાંહિ.
 થવા આવી મધ્યાહ્નની વારી, કૃષ્ણ કરે ત્યાં હાથે પથારી,
 અહિં આ સ્ત્રી થઈ વિબ્હલ ભારી, કૃષ્ણની સ્તુતિ આ વિધિ ઉચ્ચારી :

સુદામાપત્ની:

પદ. (વળી વળણી વિનયથી વિનયું રે, -લય)

સદયહૃદય બનીને પ્રભુ રે, હાવાં કરશે વહાર,
 આવ્યા હશે મુજ રંકના, સ્વામિ આપને દાર;
 કૃષ્ણજીવન ! સંભાળજો જી.
 આપને જોળે મારા પતિ રે, તેની લેજો સંભાળ,
 નિરાધાર અહિં બાલુડાં, તેનો કરજો ખ્યાલ;
 ભેટ કરાવજો સ્વામીની જી.
 આપપાસે પણ કૃષ્ણજી ! રે, માગે એવા ન એહ,
 શું રે થયું હશે આવતાં, -ત્યાં એમને દેહ;
 આપ જ સધળું તે જાણતા જી.
 માગે નહિ આપની કને રે, તેનો ગણુશો ન દોષ,
 કાઢવો હોય તો કાઢજો, મારા પ્રતિ તેનો રોષ;
 આંચ ઉની નાંવો એમને જી.
 મનની પ્રભુ સર્વે જાણતા રે, સ્થિતિ બહારની તેમ,
 સર્વ રીતે હાવાં સાધજો, અમ યોગ ને ક્ષેમ;
 પદર પડી માગું એટલું જી.

—ચોપાઇ—

- તીવ્ર લાગણીની આ વાણી, દૂર રહે પણ કૃષ્ણે જાણી,
 સર્વસાક્ષી પ્રભુ પણ તે રોયા, અશ્રુજલે ઋષિદુરિતો^૧ ઘોયાં.
 કૃષ્ણે હાથ કીધો જરી ઉંચો, ઋષિપત્નીની ભાગી ગુંચો.
 ઋષિપત્નીકર એવું આવે, ધૈર્યજનક કોઇ હાથ બતાવે.
 સમાધાન વૃત્તિમાં ઉદયું, ઋષીપત્નીનું અંતર તૃદયું.
 પ્રભુને વેગ અધિક વળી આયો, નિશ્ચય દઢ ઉરમાં ઉપજાવ્યો.
 પાછળના દ્વારથી પ્રભુ પેદા, વિપ્ર સુદામાજી જ્યાં બેદા.
 એમનું ચિત્ત હવું નહિ પૃષ્ઠે, પ્રભુને જોઈ શક્યા ન દષ્ટે.^૨
 વિપ્ર સુદામાને તવ ભાસ્યું, પૃષ્ઠથી શબ્દ શુણ્યો જવ : ‘ આ શું ?’
 જોતાં જ્યાં પાછી કરી દષ્ટિ, કૃષ્ણકરે પોટલી એક દીડી.
 સુદામે જે પાછળ સંતાડી, કૃષ્ણે આણી તેહ અગાડી.
 સંકોચાયા ઋષિ, એ જોતાં, અત્યારસુધી જે કાઢતા નો’તા.
 છપું ન રહ્યું છપવ્યું પોતાનું, પ્રભુથી નથી કશુંએ છાનું.
 ઋષિ વિચારે : “ આવી રીતે, છૂપા દોષ જાણે પ્રભુ ાયને.
 “ ઢાંકવા હોય ત્યાં સુધી એ ઢાંકે, નહિ તો ક્ષણમાં ઉઘાડી નાંખે.”
 હસ્યાં રૂંડિમણી જે લાં બેડાં, તેમને ઉર આ વિચાર કંડયા :
 “ પ્રભુને દેવું હોય જે દહાડે, ખૂણેથી પણ સુકૃત કાઢે.
 “ દુષ્કર્મોમાં લલ્લે દબાયું, જાણો પ્રભુએ પણ તે રહાણું.
 “ છૂપાવી પોટલી રહી ન છૂપી, તેમ જીણી પણ સુકૃતિરૂપી—
 “ મલિન હૃદયપટે હોય બાંધી, ઉપર છો બાહુ હોય ઉપાધિ,
 “ તો પણ તેને શોધી કાઢી, ઉપરનું હાથેથી ઉઘાડી,
 “ અંદરનું ઉત્તમ લઈ બેંગી, તેને ખવાડે સત્સલલ્હેંગી.
 “ અકલ કલા છે નાથ ! તમારી, અશ્રદ્ધમતિ^૩ શું જાણે બિચારી ! ”

કણું કૃષ્ણે, જ્યાં સહજે દીકું: 'રત્ન હશે એ ચીથરે વીંટયું.'
 રત્નરૂપ પ્રભુએ જ્યાં માન્યું, પછી ત્યાં ખીજું શું કહેવાનું.
 પ્રભુએ છોડવા માંડી ગાંઠો, પૂર્વે છોલતાં શેલડીસાંઠો-
 કપાષ હતી અંગુલિ પ્રભુની, વાત બની ગમ્મ હતી તે જૂની.
 સમય આવ્યે પણ તે સંભારી, એને નિમિત્તમાત્ર વિચારી,
 દ્રૌપદીને ખરી અણીનું ટાણું, આવ્યે પૂર્યાં ચીર નવસેં નવ્વાણ્ય.
 નિમિત્ત તેમ પ્રભુને જોઇતું તું, આવી મળ્યું ત્યાં આ એક હું.
 પણ જે ચીર પુરતાં નવ તાજ્યા, તે પ્રભુ ચીથરાં છોડતાં થાક્યા!
 કૃષ્ણપત્ની સાનંદાશ્ચર્યે, જુએ પોટલીપ્રતિ અદૈર્યે.
 એવું શું લાગ્યા સુદામા જોડે, પ્રભુ જાતે જે પોટલી છોટે?
 ચક્ર મુદર્શન ફેરવતા જે, થાક્યા હાથ પોટલી છોડતાં તે.
 પોટલીની ગ્રથિ છૂટતી, ઋષિની કર્મગ્રંથી તુટતી.
 એક એક ગ્રંથી જેમ છોડતા, કૃષ્ણ, ઋષિપ્રતિ જોતા જતા.
 કર્માપ જોતા શ્રીકૃષ્ણપ્રતિ, ઋષિનું મન નિજપાસે નથી.
 ગાંઠો છૂટી રહી જ્યાં કુલ, દીકાં-"સુદામાનાં તાંડુલ."
 પટરાણીએ ખડખડ હસી, આતુર ઉભી તે પાછી ખશી.
 એક રાણીએ સ્વર ત્યાં કહાડ્યો, 'ખોદી હુંગર, ઉંદર કાઢ્યો.'

—દોહરો—

વિના રુકિમણી કોઈ પણ, સમજે નહિ આ મર્મ,
 મન્દ મન્દ હસતાં લહી, છુટતાં ઋષિનાં કર્મ.
 શાંતપણે રુકિમણી જુએ, પ્રભુકલા અદ્ભુત,
 જ્યાં ત્યાં ચલવે શું પ્રભુ, આવું તુને તુત.
 પ્રભુએ ત્યાં તંડુલ દીધા, થાતાં અતિ પ્રકુલ,
 જોત્યા: "દીધા મેં નથી, આવા કદી તંડુલ.
 " મુજ ગૃહકોઠારે ભર્યાં, અનુપમ ધાન્ય અનેક,
 " આવો મેં દીધો નથી, તેમાં પણ કણ એક."

એમ કહેતા કરવડે, અમૃતરસ તે માંલ,—
 રેડ્યો તેને નિરખતાં, રુકિમણી હસતાં જાય.
 એક મુઠિ ભરી કૃષ્ણ પછી, મુખમાં મુકતા જાય,
 લૌકિક સૌ સંપત્તિઓ, દીધી ઋષિને ત્યાં.
 તે જ ક્ષણે ઋષિજીંપડી, તડાક ઉડી જાય,
 કૃષ્ણમન્દિરોસમ અતિ, દિવ્ય ભવન ત્યાં થાય.
 પછી ખીજ મુઠિ ભરી, મૂકે નિજ મુખમાંલ,
 દેવી સંપદ તે સમે, મળી ઋષિને ત્યાં.
 પ્રસન્ન પ્રસન્ન પ્રભુ થતા, દેતાં તે ન ધરાય,
 સર્વ રાણીને લાગ્યું જે, પ્રભુ કંઈ ખસ્યા જણાય!
 નિજ શકિતરૂપ પ્રકૃતિ—કેરું આધિપત્ય—
 દેવા લહી મુઠી ભરી, ત્યાં શ્રી રુકિમણી હસ્ત—
 પકડીને સરિખત વદ્યાં : ‘આ શું લાગ્યો નાદ!
 એકલવાયા થઈ તમે. ચખાડતા નથી સ્વાદ !’
 પછી સૌને જોઈથી દીધાં, શેષ રહ્યાં તંદુલ,
 સઉને પણ એ ચાખતાં, લાગ્યાં અમૃતતુલ્ય.
 એ રીતે સ્ત્રિઓસમીપ, વધાર્યું ઋષિનું માન,
 ઋષિને લઈ જવા ખીજે, પછી ઉઠ્યા ભગવાન.
 સુદામાની નિવૃત્તિની, વિસારી કૃષ્ણે વાત,
 કલ્પું : પધારો નિરખવા, મન્દિર આ મુજ સાથ.
 એમ કહી તેડી ગયા, પછી દાખવ્યું સર્વ,
 અગર્વ ઋષિને પણ ચઢ્યો, મિત્રનું લહી આ, ગર્વ.^૧
 લાગ્યું ઋષિને ન્યાળતાં, સધળા વૈભવભોગ,
 ભાગવવા તો સર્વને, કેવલ કૃષ્ણ જ યોગ્ય.
 પછી ઋષિને લઈ ગયા, કૃષ્ણ બાગની માંલ,
 રાજ કરવા કૃષ્ણને, ચાક્યા તો પણ જાય.

૧ જે ઋષિ સ્વભાવથી જ ગર્વવિનાશી હતા, તેમને પણ પોતાના મિત્રનું આ ઔશ્વર્ય જોઈ ગર્વ ઉત્પન્ન થયો.

વાતો કરતા અવનવી, તે બન્ને સન્મિત્ર.
 બહુ દૂર આવ્યા, હતી, જ્યાં (એક) ઝુંપડી વિચિત્ર.
 પ્રભુને આવ્યું યાદ ત્યાં, ઋષિ શ્રમિત છે આજ,
 તરત વધા બહુ ભાવથી, ઋષિને: “ હે મહારાજ !—
 ‘આપ અધિક શ્રમિત હતા, મને ન સાંભર્યું’ ઉર,
 ‘વાતોમાં તો આપણે આવ્યા ઝાઝા દૂર.
 ‘ઘડીભર લો વિશ્રાંતિ અહિં, પર્ણકુટીની માંલ, ”
 એમ કહી તે ઝુંપડો, ઉઘાડવા પ્રભુ જાય.
 અંદર જઈ જોતાં ઋષિ, આશ્ચર્યચકિત થાય,
 સર્વ રીતે એ ઝુંપડી, પોતાની જ જણાય !
 ફાટેલી કુશની પડી, સાદડી ત્યાં દેખાય,
 બતાવી તેને પ્રભુ કહે: વિરાજ્યે ઋષિરાય !
 ઋષિને તો મનમાં થતું, સાચું કે આ સ્વપ્ન,
 જાણે કશું નથી જણાતા, નિકટવિરાજિત કૃષ્ણ.
 સ્ત્રી બાલકની પણ કંઈ, આભા થાતી હોય,
 એમ જણાતું, (પણ) ઋષિ કરે, નિશ્ચય ‘એ તો નહોય’.
 કૃષ્ણ કહે છે: ‘મુજને, આ સ્થાનક અતિ પ્રિય,
 ‘આ સ્થાનકની શાંતિ તો, મુખથી અવર્ણનીય.’
 કૃષ્ણ મુખે એ સ્થાનનાં, વખાણ કરતા જાય,
 અને વિચારે કે ઋષિ, બોલે છે શું કાય ?
 વાર્તાલાપ કરે ઉભય, કંઈક કાળસુધી ત્યાંય,
 ઘડીભર અહિં વિશ્રાંતિ લો, પછી કહે ચંદુરાય.
 મારે કિંચિત્ કામ છે, જઈ આવું છું ત્યાંય,
 એમ વદી ત્યાંથી પ્રભુ, નિજ મન્દિરપ્રતિ જાય.
 નિવૃત્તિને પામવા બહલે વિપત્તિમાંલ,
 હોયે ઋષિ પ્રવેશતા, એવું કંઈક જણાય.

સુદામા : (હસતાં હસતાં)

—ગીતિ—

દેહની પાછળ છાંયા, જેમ અનુસરતી તેમ પ્રિય ઝુંપડી !
 તું પણ મારી પાછળ,—પાછળ અહિંયાંસુધી શું આવી ચડી ?
 દીઠી નહિ મેં માર્ગે, શી રીતે ત્યાંથી ખસતે ખસતે,
 આવી તું કોણ રસ્તે, અને અહિં હું આવ્યો કોણ રસ્તે ?
 કૃષ્ણને મન શું આવ્યું, આ દરિદ્ર બ્રાહ્મણ કંઈ ધરમાં રહી,
 તકડાવી લે વસ્તુ, માટે શું મુજને એ લાવ્યા અહિં ?
 ખરે જ યાચકજેવી, વિષમ દશા નથી એકે આ જગમાં,
 અપમાનિત થઈ જ્યાં ત્યાં, ફરવું કાં તો ગણાઈ જવું દગમાં.
 પેટ પાટો બાંધી, રહેવું પણ કદીએ યાચક ન થવું,
 વૈર થતું વહાલામાં, અમૃતસ્થાને ઝેર પડે પીવું.

—દોહરા—

વિચાર આ આદિ કરે, નિવૃત્તિ ન પમાય,
 દૂરથી કૃષ્ણ નિહાળતાં, ઋષિ સહ ભૂલી જાય.
 શુંએ ભુરફી ભરી હતી, કૃષ્ણનયની માંલ,
 જે કોઈ તેને ન્યાળતા, તે તેને વશ થાય.
 પુનઃ કૃષ્ણ પ્રભુ લઈ ગયા, ઋષિને મન્દિરમાંલ,
 પ્રભુ જાણે નિવૃત્તિ મળી નથી તેમને ત્યાં.
 શા હેતુથી તેમને, આણ્યા ઝુંપડીમાંલ,
 હજીસુધી ઋષિથી નહિ, સત્ય હેતુ કહાયા.
 ઋષિને ફેરવતા પછી, નિજ મન્દિરની માંલ,
 એક દિવ્ય સ્થળને વિષે, તેણે તેમને જાય.
 પોઠાડ્યા ત્યાં તેમને સુંદર પલંગમાંલ,

સુરમુનિજનસેવિતચરણ,^૧ ચાંપે ઋષિના પાય !
 ઋષિ કહે : પ્રભુ ! ના ઘટે, શુભે ન કૃષ્ણ જરાય,
 અધિક અધિક ચાંપે છતાં, પણ નવ સંતોષાય.
 આજ લગી કીધો નહિ, ઋષિદુઃખહાસોપાય,^૨
 ક્ષમા તેતણી ચાચતા, જાણે ચાંપે પાય !
 સુન્દર વાતો સ્નેહની, કરે ઉભય સન્મિત્ર,
 વળી પરસ્પર મળી કરે, હાસ્યવિનોદ વિચિત્ર.

—ઓખાહરણનો લય—

સાયંકાળ થવા આવ્યો જ્યાં, કૃષ્ણે સઉને સંદેશો કા'વ્યો ત્યાં.
 ઋષિઅર્થે, મળી સર્વે નારી, સાયંસ્નાનની કરજો તૈયારી.
 સ્ત્રિયો લાવી ત્યાં સ્નાનોપચાર, તૈલ, અત્તર, સુગંધીદાર.
 વળી પંચામૃત પણ લાવ્યાં, ઋષિને સ્નાન કરાવવા આવ્યાં.
 મધમધતાં સુવાસિત દ્રવ્ય, ચોળે ઋષિને રહી વામ સવ્ય.^૧
 સુદામાનું શરીર અતિ કૃશ, ધીમે હાથે ચોળે તેને કૃષ્ણ.
 સુવાસિત જલ રુકિમણી રેડે, પ્રભુ ચોળે હાથે, પગે, કંઠે.
 કોઇ રેડે પાણી ઉબળુ શીત, કોઇ ધુએ ઋષિકપવીત.
 ધરી પ્રેમ અને સંમાન, ઋષિને કરાવ્યું અભ્યંગસ્નાન.
 પછી શરીર સુદામાનું લુછે, કૃષ્ણ રુકિમણીને ઝટ પૂછે :
 ક્યાં છે પેરવા સુન્દર વસ્ત્ર ? આખ્યાં સઘ શ્રીકૃષ્ણને હસ્ત.
 સુદામાને આપે ભગવાન, કરો મિત્ર ! વસ્ત્રપરિધાન.
 વસ્ત્ર સુદામાનું નાહેલું, કૃષ્ણે સંભાળથી ધોયું પહેલું.
 પછી કુંડીમાં વઘેલા જળથી, કૃષ્ણ સ્નાન કરે ઉતાવળથી.
 સુકેશિનીએ ઋષિકેશ ઓળ્યા, નાંખી તેલ દ્યોળે ક્યોળાં.

૧ દેવો અને મુનિઓ જેના ચરણ સેવે છે એવા શ્રીકૃષ્ણ. ૨ ઋષિના દુઃખની નિવૃત્તિનો માર્ગ. ૧ ડાખાજમણી.

કર્ચો રત્નિમણીને અણસારો, લાવ્યાં રત્ને જડયા અલંકારો.
 સુદામાને તે પ્હેરવા આપ્યા, તેમણે શરીરે ઉધા ધાપ્યા.
 હાથનું પેરતા પગમાંણ. પગનું હાથે ધાલવા જમ.
 પૂર્વે પહેર્યા હતા નવ કદીએ, જાણે ન કમાંથી પ્હેરાય શા વિધિએ.
 કરવા સુદામા સંધ્યાવંદન, બેઠા રત્નજડિત સિંહાસન.
 કર્યું ભસ્મવિલેપન લાલ, સામા બેઠા શ્રીકૃષ્ણગોપાલ.
 ધ્યાતા સુદામા કૃષ્ણ ભગવાન. કૃષ્ણ ધરતા સુદામાનું ધ્યાન.
 દીઠા સુદામાએ ધરતાં ધ્યાન, કૃષ્ણચન્દ્ર ખોડશ કળાવાન.
 સુદામાએ ત્યાં તો આર્દ્રચિત્તે, કરી પ્રાર્થના પ્રીતે આ રીતે :

સુદામા :

૫૬. [દાસપરે દયા લાવો રે, એ લય.]

સદાય આવો! સ્હાવો રે, કૃષ્ણ કનૈયા! દેવે સદાયે આવો.
 આપ જો મારી સાથે, કરું હું ત્રિભુવનમાથે,
 વાગો છો કરી ધાવો, ધાવો રે; કૃષ્ણુ૦
 જગતી સ્પૃહા ના સેવું, (મારે) જગથી નથી લેવું દેવું,
 મારે તો તમથી દાવો, દાવો રે; કૃષ્ણુ૦
 જગપતિ પરમેશ્વર ત્યાગી, જગસુખ જન લેતા માગી,
 તેવાપર કરુણા લાવો, લાવો રે; કૃષ્ણુ૦
 ઉખેડીને છોડ નકામા, અંતરૂની વાટિકામાં,
 ભક્તિનાં ખીજક વાવો, વાવો રે; કૃષ્ણુ૦
 ભક્તિતરુ ઉત્તમ ઉગતાં, મ્હોંનાં માઝ્યાં ફળ મળતાં,
 સાથક જન્મારો થાવો, થાવો રે; કૃષ્ણુ૦
 ઉભો છો તમારી સામો, રંક આ દાસ સુદામો,
 તેનો કર સદાય સ્હાવો, સ્હાવો રે; કૃષ્ણુ૦

—દોહરા—

ધ્યાનોત્થિત^૧ થઇને પછી, ભોજન લેવા જાય,
 રતનજડયા બાજઠઉપર, કનકધાળની માંજી—
 કૃષ્ણપ્રિયતમાથી રુડાં, ભોજન ત્યાં પીરસાય,
 એક બીજના હાથથી, મધ્યે મધ્યે ખાય.
 રસવાર્તા કરતા ઉભય, જમ્યા તૃપ્તિપર્યંત,
 સુદામાતણું હૃદય તો, પામે પરમાનન્દ.
 યથાસમય પોઢયા પછી, હરિ-સુદામા સાથ,
 સ્નેહતણી વાતોવિષે, વહી ગઇ આખી રાત.
 ભગવતીને પણ ત્યાગીને, પ્રભુ ભક્તની સાથ—
 પોઢયા ભક્તપ્રિય પ્રભુ-ની શી કહેવી વાત !
 પ્રભાતમાં વહેલા ઉઠી, ઋષિ ઉર કરે વિચાર,
 “રહે પરોણા એક દિન, પછી ગણાય ગમાર.
 “લઇ કૃષ્ણઆગ્રા હવે, જઈ હું મુજ મકાન,
 “પર મહાલયકરતાં રહું, નિજ ઝુંપડીનું સ્થાન.
 “અલંકાર રાત્રે દીધા, તે લઇ, જઇશ હું ઘેર,
 “રંકપત્નીકરમાં થશે, એથી લીલા હોર.”
 ત્યાં તો પ્રભુ ઉઠયા, કહે, જોડી સુદામા હાથ,
 ‘રજા મને આપો જવા, અનાથના ઓ નાથ !’
 આગ્રહ બાણી અતિથિનો, છેવટનો અન્થોન્થ,
 છુટા પડતી વખતનાં, વઘાં વિવેકવચન.
 કે’વું ઘટે જાણી કહે, સુદામા તે વાર,
 ‘કયાં મૂકું આ વસ્ત્ર ને, નાનાવિધ શૃંગાર ?’
 કૃષ્ણ વિચારે ઉરવિષે, જો આટલું લઈજાય,

અણની જનદષ્ટિમાં, માગ્યામાં જ ગણાય.
તેની અયાચકવૃત્તિની, કરું ન પ્રતિજ્ઞા ફેક,
વિણ માગ્યે પણ આપું હું, જાણે એ કેમ લોક ?
સુદામાને મુખ કહે : મૂલ્ય ન એમાં કાંય,
પણ કદાચ તમને કંઈ, ઉપાધિ માર્ગે થાય.
સેવકને આજ્ઞા કરે, કૃષ્ણજી દીનદયાલ !
જીર્ણ વસ્ત્ર ઋષિનાં લઈ, આવ્યો તે તત્કાલ.
ઉતરાવ્યા ઋષિશરીરથી, નિજ વસ્ત્રાલંકાર,
જીર્ણ વસ્ત્રથી પૂર્વવત્, શોભ્યા વિપ્રકુમાર !
થોડે સુધી વળાવવા, ગયા કૃષ્ણપ્રભુ સાથે,
છેવટ રડી પડતાં બહુ, ભેટયા બે ગુરુબ્રાત.

કૃષ્ણ :

૫૬. [હે કૃષ્ણ મુરારિ, એ લય.]

હે બન્ધુ સુદામા ! કરી કરુણા ક્યારે રે, પાછા આવશે ?
મારાથી કાંઈ નથી કરાઈ, સેવા આપની તુલ્ય,
મોટા મનના આપ વિસરજો, મારી મોટી ભૂલ રે; હે બન્ધુ

સુદામા :

હે કૃષ્ણકૃપાલુ ! આપ રુણામૃતપર જીવે જીવ આ.
આપતણા સ્મરણેથી પણ મારું હિત નિત્ય જ થાય,
આપ પ્રભુની પ્રત્યક્ષે તો, મુજ સર્વાર્થ સધાય રે; હે કૃષ્ણ.

કૃષ્ણ :

હે સ્નેહી સુદામા ! હૃદયવિષે કદી કદી સ્નેહે સંભારશે.

સુદામા :

હું એવી વસ્તુ નથી વિશ્વે, હૃદયેશ્વર છો આપ,
પૃથક્ દૃષ્ટના ઉપજાવી પ્રભુ !, સ્મરો આપને આપ રે; હે સ્નેહી.

કૃષ્ણ :

હે સાધુ સુદામા ! દ્રષ્ટાપદમાં રહી વ્યવહારે વર્તજો.
લાભ હાનિ વળી હર્ષ શોક કે મુખદુઃખાદિ વિકાર,
કલ્પિત જાણી અલિપ્ત રહેતાં, ઉતરશે ભવપાર રે; હે સાધુ०

સુદામા :

હે હૃદયવિહારિ ! રંક દાસને હૃદયેથી ન વિસારશો.
આપ સ્મરણથી વિમુખ ન કરશો (કદી) હું ન રહું અલિમુખ,
તોપણ આપતણો જાણી રહો. સુદામાસંમુખ રે; હે હૃદય०

—દોહરા—

બેઠો સુદામા સ્નેહથી, કરી સાષ્ટાંગ પ્રણામ,
પ્રભુ પધારે આમ ને, જતા સુદામા આમ.
ઉંચાં નેત્ર સંયોગને, ચહે તેને દર્શ હોહ,
નીચા પગ તો લાઇ જતા, દૂર ઉભયના દેહ.
શોકાન્ધાદિત મુખવડે, ગૃહ આવે ધનશ્યામ,
જાણે મુખ ને હૃદયનું, ખોયું નૂર તમામ.
ઉદાસ થઈ બેઠા પ્રભુ, ગયું ઉતરી મુખ,
સ્નેહીવિયોગસમ નથી, વિશ્વે ખીજું દુઃખ.
“ ખરે સુદામાસમ ન કે, દેવી હૃદય પવિત્ર,
ધન્ય મને માનું થવા—માં હું એનો મિત્ર. ”
આવો ચઢ્યાં ત્યાં રુકિમણી, પ્રભુને કહે : “હે નાથ !
દૂષી સંપદ કાં દીધી, કાં ન સુદામાહાથ ?”

કૃષ્ણ :

પદ. (દ્રાણુ પું ને આન્યો ક્યાંથી, એ લય.)
શરમ થઈ મને ભારી, એ દેવિ । શરમ થઈ મને ભારી.
ક્યાં એ ભક્તની ભક્તિ ને ક્યાં, તુચ્છ શક્તિઓ મારી; ઓ०

એ વીતરાગી^૧ હૃદયની આગળ, હું પણ જઈ છું હારી; ઓ૦
સમગ્ર વિશ્વતિ મુજ હૃદ છતાં એની, ભક્તિતુલ્ય ન થાતારી; ઓ૦
આથી સંકેતાર્થ મેં સંપદ, મોકલી દીધી પરભારી; ઓ૦

*

*

*

—ઓપાઘ—

કૃષ્ણતણાં વચ્ચે શુભી કાન, કૃષ્ણનું ધરતા ધરતા ધ્યાન,
રમતો કૃષ્ણ શબ્દ મુખમાંથી, ઋષિ ધ્યાનિસમ ચાલ્યા જાય.
કંઈક કાળ એમ ચાલ્યા પછી, ઋષિની વૃત્તિ બહિર્મુખ થતી.
જેઈ પોતાનો જૂનો વેષ, શરીરપર એનો એ ખેસ,
સુદામાજી મનથી મલકાતા, તે પ્રતિ જેઈ આ કહેતા જતા :

સુદામા :

—શિખરિણી—

અરે મારાં વચ્ચે ! સહી નવ શકાઈ શું તમથી—
જુદાઈ મારાથી, હુંપર તમ પ્રીતિ લહું અતિ !
વહી જ્યાં ત્યાં રાત્રિ, પણ બહુ તમે ઓસાઈ ગયાં,
હશે અર્ધી રાત્રિ, —સૂધી વળગણીએ રડી રહ્યાં !
ગમ્યું શું ના રે'વું ? કનકસરખાં કૃષ્ણભુવને,
ગમે ક્યાંથી રે'વું, ? ત્યજી મુજસમા પ્રિય જનને !
ત્યજ્યે પોતાનાને, બહુ હિણપ આવે ઇજ્જતમાં,
પિછોડી ઓ મારી ! ખરી પતિવ્રતા તું જગતમાં.
અરે તુંબિ મારી ! તું પણ નહિ લાગી—ન બગડી,
તું ખોવાયે શાની, (જ્યાં) સજડ થઈ કર્મે મુજ જડી;
ગઈ મોટે સ્થાને. પણ નવ તું પામી વિકૃતિને,
સતી સીતાજેવી, હરીફરી વરી નિજ ધણીને !

છુટી ના તું માળા ! (તું) રહી દદ ગ્રીવાલિંગન^૧ દઇ,
 અરે ઓ જ્યેષ્ઠિકા ! તું પણ નવ ત્યાંહી પડી રહી.
 દરિદ્રી હુમ્મરી, નમરીચકી જ્યાં સ્વારી ઉપડી,
 તું ત્યાં મારા પહેલાં, ઝડપ લઈ, ચાલી બની છડી !

—મરાઠી સ્ત્રી—

વિવેકના છે પ્રભુ મહાસાગર, અંદરથી બહુ ખારા,
 પાછા આવતા કાંડે જઈને, તૃષા છીપાવનારા,
 મારું કશું ન વળ્યું, ગયું થયું નિષ્કળ સઘળું.
 પકવાન્ન ખાનારાને થઈ હશે, પરાન્ન ખાવા વૃત્તિ,
 (કે) ઢાર ચારતી વખતના જેવી, રખે ભુલાય પ્રવૃત્તિ,
 તેથી તંદુલ મારાં, ખાધાં એમણે ગણી પ્યારાં.
 (કે) આરોગી નૈવૈદ્ય ઘણાંનાં, થયા હશે પ્રભુ રોગી !
 અથવા કાં તો હશે કૃષ્ણ એ, તંદુલતણા વિયોગી,
 (રાત્ર્યમહેલે) ચીર જેમ આવે જડી. પણ મળતી ન ચીંદરડી.
 ભાયાનું તો રહ્યું, પરંતુ, નાનાં બાલકકાળે,
 આટલું ખાવાનું પણ દીધું ન, આવી ન કૃષ્ણને લાગે—
 આવીને સાચે, વળાવતાં ખાલી હાથે.
 બહુ જાણ્યો ઉપદેશ કરી પણ, આચરી તે નવ જાણ્યો,
 અન્યને મોજ મણાવી ન જાણી, પોતે વિલાસ માણ્યો,
 દઇ જાણ્યું ન કશુંએ, લઇ જાણ્યું તો ખરું પ્રભુએ.
 ઓઢીમાં કંઈ સંતાડ્યું હોય, તે જોવાને કાળે—
 તો શું વસ્ત્ર નહિ બદલાવ્યાં—હોય કપડી મહારાજે ?
 નહિ તો શીદ લીધાં, વસ્ત્રો જે રાતે દીધાં.

—સમાધ—

વિચાર આવા વિવિધ વિચારે, અંતર સંશય કંઈ કંઈ ધારે.
 જીવનો એક છે સ્વભાવ ખોટો, સંશયમાં દોડે દધ દોટો.
 સંશયને ને પ્રભુને છેડું, પ્રભુ કહે ‘અસંશયીને ભેડું’.
 જીવ નિજ પૃથગભિમાન વિસારી, પ્રભુમાં મૂક્યે લે અર્થો સારી.
 આગળ આગળ ચાલ્યાં જતાં, પુનઃ સુદામા વિચારતાં,
 સદ્વિવેક શ્રદ્ધાના બળે, સમાધાન ફરી મનમાં મળે.

સુદામા :

—દોહરા—

અરે હું પણ બહુ મૂર્ખ છું શું આ કરું વિચાર,
 શંકા કરવા કૃષ્ણમાં, શો મારો અધિકાર ?
 ત્રિકાલ જ્ઞાની એ પ્રભુ, છે સર્વશ સમર્થ,
 જે કાળે જે ઘટિત તે, કરતા તેહ મદ્ય^૧.
 હું દરિદ્રીવરને લમ્, લક્ષ્મીવર કરમાંલ,
 આલિંગન દધ પ્રેમથી, ઉલટા પ્રભુ હરખાય.
 પદરજ હું તેને ગ્રહો, પર્યંકે ધરી હાથ,
 મુજ અર્થે એ તે શું છે, નાનીસરખી વાત ?
 ઉપાસતા જેનાં ચરણ, સમગ્ર સુરસમુદાય,
 પ્રેમવડે બહુ તેમણે, ચાંપ્યા મારા પાય.
 જેનો પ્રસાદ પામવા, કરે અનેક પ્રયાસ,
 તેણે નિજ હાથે મૂક્યો, મારા મુખમાં ગ્રાસ.
 સેવા કરવા ઇચ્છતા. અનેક ઋષિમુનિ દેવ,
 તે પ્રભુએ મારી કરી, અનેકલાતિ^૨ સેવ.
 નિજ પત્નીને ત્યાગીને, મુજને ગણ્યો અધિક,
 તેવાના હું દોષ જોડું, તો મુજને ધિક ધિક.

—ઓપાઈ—

ચાલે કરતા આવાં વિચારો, સ્મરતા અધિક અધિક ઉપકારો,
કૃષ્ણે આપ્યું લેશ ન ધન, થતા એથી ઉલટા તે પ્રસન્ન.
જેમ જેમ આચળ ચલ્યા જતા, કરવા લાગ્યા વિચાર આવા :

સુદામા:

૫૬. [આવોને મારે મંદિરએ જગરાય, એ લય]

કરુણા કૃષ્ણતણી જ અતુલ, મને નવ દીધું અનર્થનું મૂળ.

“ દર્શિ જો હું સંપત્તિ આને, વહી જાશે એ તો અભિમાને,

“ નહિ વહે એ પછી મુજ ધ્યાને, પછી એ તો પડશે અધઃસ્થાને,”

વિચારેલું કૃષ્ણે આવું અમૂલ્ય; કરુણાં

દીધી હોત લૌકિક સંપત્તિ, (હું) અલક્ષ કરત પ્રભુસ્વરૂપપ્રતિ,

ન્યારે ત્યારે થાતાં ધનનો ક્ષતિ, ઘટિ રે’ત પાછી મ્હોં વિકાસતી,

જે થયું તે મારે છે અનુદ્વલ; કરુણાં

વિકારો ઉરમાં અધિક થાતે, મને ડાહ્યો ગણત હું સડ વાતે,

અશ્રદ્ધામાં નિશ્ચય વહી જાતે, માનત નવ પછી કે’ત પ્રભુ જાતે,

ગણત મને યોગ્ય, એમની જોવા ભૂલ; કરુણાં

હરિ સઉનું હરીને હિત કરતા, કશું ન રહે ત્યારે પ્રભુ વરતા,

અભય વર તવ પ્રભુ ઉચ્ચરતા, નિજ સ્વરૂપે તવ પ્રભુ ધરતા,

સુદામાના બલે લીધાં તંદુલ; કરુણાં

—દોહરા—

આ વિધિ વિવિધ વિચારતાં, થયો ઘટિત જ્યાં કાળ,

એક દિવસ આવ્યો થવા, ન્યારે સંધ્યાકાળ,

પોતાની પીઠે હતા, સૂર્ય, જેમ હોય છત્ર,

સૌમ્ય પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો, પૃથ્વીપર સર્વત્ર.

૧ એમની પણ ભૂલ જોવાને લાયક હું મને પોતાને સમજત.

ચરીને ગાયો આવતી, કરતી કંઠ ઉત્પાત,
 કૃષ્ણસમા જે ભાવિના, મળી તેમને સાથ.
 તે સમયે આવ્યા ઋષિ, ગૌસહ ગામની માંણ,
 લક્ષ સાધીને તે પછી, નિજ ઝુંપડીએ જાય.
 પણ તે સ્થળ કૌતક દીઠું, હતી ન ઝુંપડી ત્યાં,
 કૃષ્ણતણા મન્દિરસમાં, મન્દિર ત્યાં દેખાય !

—ઓપાઘ—

આ જોઈ ઉદાસ ઋષિ બની ગયા, મનમાં જરી વિદ્વલ પણ થયા.

સુદામા :

વિચારમાં શું થયો ગુલતાન, રહ્યું મને શું ન માર્ગનું ધ્યાન.
 આવવા નીકળ્યો મુજ ધરપ્રતિ, આવ્યો ફરી શું દ્વારામતી ?
 કે આ તે શું દ્વારામતી, આવી અહિં બીજે માર્ગથી ?
 મુજ ગામે હું ક્યારે જમશ, હું તે હું કે બીજે હર્ધશ.
 હશે શું બીજી દ્વારામતી, હશે જગે બે રુકિમણિપતિ !
 હશે જગે એ બધું અનેક, પણ આ સુદામા કેવલ એક.
 (જેમ) એક વચની એક પત્નીવ્રતી, એક શરધારી અયોધ્યાપતિ.
 એક તુંબિ એક લાકડી ભારે, જગમાં એક જ ઝુંપડી મારે.
 એક જ રામ અયોધ્યાનાથ, જગે હું એક સુદામા અનાથ.
 ફરી ફરી ત્યાં પાછો આવીયો, હું પણ ધાંચીનો બળદીયો.
 વિચારશે દ્વારામતીધણી, વળગી બધા ગળે બ્રાહ્મણુતણી.
 ધારશે લોભી મને અચ્યુત, રાણીઓ ગણશે મુજને ભૂત.
 ખરું કહીશ પણ માનશે નહિ, (ઉલટું) કૃષ્ણપત્નીઓ હસશે સદી.
 વળી એકવાર જોઈ હું ફરી, જગા ન મારો કે છે ખરી.
 વર દેવાની ન દીડી પ્રભુતા, આશ્ચર્યની પ્રભુતા તો ન્યાં ત્યાં.
 બુદ્ધિનું અહિં છે નહિ કામ, શ્રદ્ધા એ જ પરમ વિશ્રામ,
 કેવલ તેનો મહી આધાર, ભક્તિમાં વહેવું એ સાર.

—દોહરા—

ધણેા વિચાર કરે ઋષિ, મેળવી જીએ નિશાન;
આસપાસતું બધું મળે, પણ ન મળે સ્વસ્થાન.
આમ તેમ જોતાં, કરે, નિશ્ચય અહિં જ નિવાસ;
પણ આવાસ ન સુઝતો, વિચારતા કરી હાસ :

સુદામા :

—ઝોપાઈ—

કૃષ્ણને જગા શું ઝોછી પડી ? કે લેવી પડી મુજ ઝુંપડી.
તંદુલ ખાધા ધીમે મુખ ભરી, પણ ઝુંપડી તો સામટી હરી !
ઝુંપડી ગઈ તો ઝોછી થઈ, પણ બાલક ક્યાં—સ્ત્રી ક્યાં ગઈ ?
રામની પેઠે મારે થયું ? મુજ સીતા શું કાઈ હરી ગયું ?
છે એ વૃદ્ધ દુબળી ગોજેવી, પણ મારી તો એ ગૃહદેવી.
જો કે બગાઈસમાં છોકરાં, પણ તે મારાં, નથી પારકાં.
આશભરેલાં એહ બિચારાં, ઝુંપડીવિનાનાં એ નોંધારાં,
ગયાં હશે ક્યાં બેઠાં હશે ? ક્યો બધે પણ જડતાં ન કરો.

—દોહરા—

જેમ દુઃખીને આવતું, દુઃખની ઉપર દુઃખ,
તેમ ઋષિએ ત્યાં દીહું, કૌતુકપર કૌતુક.
મન્દિરમાંથી આવતું, દીહું સુન્દરીયૂથ,
ઋષિ તેને જોવા ઉભા. બની જડવત્ તાબૂત.

—છંપા—

ઝમક ઝમક ઝમકાર, કરતું સુન્દરોચૂથ આવે,
ઝમક ઝમક ઝમકાર, થતાં ઝાંઝર ઝમકાવે,
ચમક ચમક ચમકાર થતાં પહેર્યા છે વસ્ત્રો,

હમકે હમકે હમકાર, ચાલી શોભાવે રસ્તો;
 કોઈ કોઈ મધુરું હસે, કોઈક નયન નચાવતી,
 જાણે ધરણિ ધમકારતી, ઋષિપાસે એ આવતી.
 ઋષિનો એકે હાથ, શ્રીઓ મુખ મલકાવીને,
 છોડાવે એકને, શ્રેષ્ઠ બીજી આવીને;
 કાંઈ તો લાગતી પાય, કોઈ શ્રેષ્ઠતી તુંબડીને,
 કોઈ તો લેવા જાય, સુદામાની લાકડીને;
 અપ્સરાસમી અન્ય સહિ, આસપાસ ઉભી રહે,
 સંમુખ એકે આવી કહે : ઋષિવર ! પધારીએ મૃદે.

સુદામા :

અરે માવડી ! આમ, મારી સામું શીદ જુઓ,
 હું બ્રાહ્મણ હું દીન, મલિન, થયો અધમુઓ;
 સહજ સ્વભાવે હતો હું જોતો હવેલી સહામી,
 મનથી પ્રભુને કહું, જીવો બહુ આનો સ્વામિ.
 નથી દુષ્ટ કોઈ લાલસા, નથી ઠગારો ચોર હું,
 નીચ વૃત્તિનો હું નથી, નથી તમારો જોર હું.
 છોડો મારો હાથ, મને માર્ગ દો જાણ,
 ધન્ય હું ન નિવાસ, ન માર્ગ પીવા ખાવા,
 નથી દક્ષિણાકાંજ, અહિં હું આવી ઉભો,
 નથી કોઈ અનુચિત, મુજ મનનો મનસુઓ;
 નથી કોઈનો ગુપ્ત ચર, નથી ગામનો વેડીયો,
 હાથ જોડી તમને કહું, કૃપા કરી રો' છોડીઓ.

—દોહરા—

હસતી હસતી સુન્દરી, કે' અહિંથી ન જવાય,
 અમ શેઠાણીની અહિં બધે આણુ વર્તાય.

સુદામા :

આથી પણ બહુ દેશમાં, વર્તો એની આણ,
બહુ બહુ બહુ બહુ તેમનું, થભે સદા કદ્યાણ.
ધ્વિષ્ઠા તમ ઉર જે હશે, તે પૂરશે મુજ નાથ,
કૃપા કરી છૂટો મને, હવે કરો એ માત !

શ્રીઓ :

હસતાં કહે : આ સ્થાનનો, અતિ મહિમ છે ખાસ,
અહિં આવ્યા વિણ જાય જનું-તેનું સત્યાનાશ.

સુદામા :

હવે નથી બાકી રહ્યું, જવું સત્યાનાશ,
તમે જવા દો એટલે, વળશે મુજને હાથ.

શ્રીઓ :

અંદર જો નહિ આવશે, સુદામા મુજણ !
જાણો નિશ્ચય આપનાં, દશ બાલકની આણ.
ઋષિ પોતાનું નામ શુણિ. સ્તબ્ધસમા થઈ જાય,
મનમાં ને મનમાં કહે, આ તે શું કહેવાય !
જોર ન ચાલ્યું તેમનું, સુન્દરીઓની મધ્ય,
લાકડીને ટેકે જતા, ઋષિ સુદામા સઘ.
કૃષ્ણ પ્રભુને ત્યાં હતો, તેવો દીઠો બાગ,
વૃક્ષઉપર લટકી રહ્યાં, ફલ ને ફલ અથાગ.
મનમાં ઋષિ વિચારતા, આ સ્ત્રી કરતી હાસ્ય,
કૃષ્ણની પાસે તો નહિ, શું લઈ જાયે ખાસ ?
વિચારતા એ આવીયા, મન્દિરકેરે દ્વાર,
એક દિવ્ય સ્ત્રી ત્યાં હોયી, લઈ હાથમાં હાર.
પગથિયાઉપર જ્યાં ચઢે, ઋષિ સ્ત્રીઓસંગાથ,
તરત પેલી સ્ત્રી હસિ વદી : પધારિયે હે નાથ !
શ્રવણ થતાં ત કાળ અમુઝાયા ઋષિ અપાર,
પે'રાવ્યો તે જ ક્ષણે, ઋષિને સ્ત્રીએ હાર.

હાર પે'રતાંસાથ ઋષિ, બન્યા કૃષ્ણની તુલ્ય,
 નવયૌવનરૂપ થઇ રહ્યા, ધાર્યા દિવ્ય દુકૂલ,^૧
 તે જ ક્ષણે તુંબિ થઇ, સુવર્ણઝરીરૂપ,
 લાકડી બની ગઈ વાંસળી, સ્વર કાઢતી અનુપ.
 રાક્ષની માળા બની, રત્નની માળાતુલ્ય,
 ફાટી પિછોડી થઇ ગઇ, કસબી વસ્ત્ર અમૂલ્ય.
 પહેરેલું જે ધોતીયું, થયું પિતાંબરરૂપ,
 સહજ સુદામા થઈ ગયા, બાણે કૃષ્ણસ્વરૂપ.
 હતાં સુદામાપત્ની તે, જેણે અર્પ્યો હાર,
 તે ઋષિને ઉપર લઈ, ધરતાં હર્ષ અપાર—
 સમાચાર કહેતાં કહ્યું : હે મુજ પ્રાણાધાર !
 કૃષ્ણે કરી કરુણા કર્યો, સુખરૂપ આ સંસાર.
 કૃષ્ણપ્રભુસામથ્યથી, બન્યાં દિવ્ય મન્દિર,
 દુઃખમાત્ર ટળીયાં, ટળ્યું, દારિદ્ર્યનું જંજીર.
 પછી બતાવ્યું સર્વ કાંઇ, ફેરવી મન્દિરમાંહિ,
 લહે સુદામા આવીયાં, કૃષ્ણમન્દિરો આંહિ.
 સજલ નયન સહજે થયાં, જોતાં પ્રભુ ઉપકાર,

સુદામા : વધાઃ પ્રભુ ! તમને થયો, શ્રમ મુજઅર્થ અપાર.
 અરે ! હું ત્યાં ક્યાં આવીયો, શ્રમ દેવાને કાજ,
 કૃષ્ણકૃપાલુ ! શું તમે, કીધું આ તે આજ !
 અરે ! હવે હું સમજ્યો, કુંપડીમાં શા કાજ,
 મન્દિરમાંથી લઈ ગયા, મને કૃષ્ણ મહારાજ.
 મુજ સંકૃતનું કાર્ય આ, સધળું હોય કદાચ,
 આવું માની હું નહિ, પડું કદી ભ્રમમાં જ.
 અથવા ખીજ કોઈનો, થયો હોય સંકલ્પ,
 એવો પણ ન મને ઉઠે, ઉરમાં સંશય સ્વલ્પ.

તેથી સૂચ્યું એ રીતે, તારી ઝુંપડી મેં જ—
 લઇને દીધાં મન્દિરો, લાવ ખરેખર એ જ.
 અરે ખરે હું દુષ્ટ છું, અયોગ્ય શંકાશીલ,
 માત્ર પ્રભુ હું રંકના, અતિ અનુગ્રહશીલ.
 નહિ તો આવું કાર્ય મુજ, કેવી રીતે થાય,
 નથી સુદામાભક્તિ પણ, કૃષ્ણકૃપા જ ગણાય.
 આવું હરે વિચારતાં, કરતાં મન્દિરમાંથી,
 ક્ષણમાં સજ્જનનયન થતા, ક્ષણમાં તે હરખાય.
 કૃષ્ણમન્દિરે જે દીઠું. તેવું દીઠું હરેક,
 સઘળે કરતાં માત્ર કહિં, કૃષ્ણ ન દીઠા એક.
 એ જોતાં ઋષિનું હૃદય; અધિક ભરાઇ જાય,
 કૃષ્ણવિનાનું તેમને, આ સઉ શુષ્ક જણાય.
 સંધ્યાકાળ થયો હતો, ઋષિ કરીને સ્નાન,
 અતિ પ્રેમથી આ વદા : ધરી કૃષ્ણનું ધ્યાન.

સુદામા :

પદ [હિત કર્મવિનાં એ લય]

પ્રભુ ! આપવિના, આ સઘળું મારે મન લુપ્તું લુપ્તું.
 આથી સુન્દર મન્દિર બન્યું. કદી હોયે ધન તેમાંથી ધાતું,
 પણ પ્રાણવિનાનું તેલ તનુ; પ્રભુ !
 કરી વૈભવ આવી મળ્યો ઝાઝો. કદી પમાય ત્રિલોકનાં રાજ્યો,
 પણ આપવિના કાચો સાંચો; પ્રભુ !
 કર્યું ભોજન પણ જમનાર ન જો, હોય રમત છતાં રમનાર ન જો,
 તો શા કામનાં ભોજન—રમનો; પ્રભુ !
 મીજ કાઢીને છોડાં દો છો, માખણ છાશેથી લઇ લો છો,
 આખ્યામાં આપ ન જો હો છો; પ્રભુ !

પ્રભુ આપને આમાં રહેવું ન જો, શીદ ભાર સુદામાને શિર દો,
 દીધું તેવું પાછું લઈ લો; પ્રભુ !
 પ્રભુ ! હું તો હું ઘેલો કાલો, આ મન્દિરમાં આવી મહાલો,
 જો તમને સુદામો હોય વહાલો; પ્રભુ !

— દોહરા —

સ્તુતિના છેલ્લા શબ્દના, પડ્યા જ્યાં હજી થાય,
 તેવામાં તો વિભૂતિસહ, કૃષ્ણ જ પ્રકટ લહાય.
 જોતામાં ‘ઓ પ્રભુ !’ કહી, તે જ ક્ષણે સાધાંગ .
 કરી, ભેટી હરિમય કાંઈ, સુદામે સર્વાંગ.
 બોલ્યું બોલાતું નથી, સર્વ વૃત્તિઓ શૂન્ય,
 ઉભય ઉરે જો અનુભવે, તેહ કહી શકું હું ન.
 શાન્તાવેશ ખતી પછી, સુદામાએ અર્ધ્ય,
 અર્ધ્યો પ્રિયતમ કૃષ્ણને, અભક્તને જ અતર્ક્ય.
 પૂજન, ભોજન, સર્વ કાંઈ, કાંઈ રૂઢી પેર,
 પછી છેવટ તત્પર થયા, પધારવા પ્રભુ ઘેર.
 હૃદયથું લઈ નિજ દાસને, આશીષ દેતા જાય :

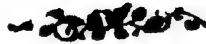
કૃષ્ણ : “ તું મુજમાં હો નિત્ય હું, તુજમાં રહીશ સદાય.
 “ તારાં દર્શન પ્રેમથી, જો કરશે નરનાર,
 “ તેનો ઇલ-પરલોકમાં, થાશે જ્યજ્યકાર.
 “ સદા સર્વદા સક્ષ્મ હો, તુજ દીધાં વરદાન,
 “ કૃષ્ણસુદામાસ્મરણથી, જશે તેનું અજાન.
 “ ગાસે સાંભળશે બહુ, ભાવે તુજ ચરિત્ર,
 “ તેને મુજ પદમાં ગ્રહીશ, કરીને પૂર્ણ પવિત્ર. ”
 જય જય શબ્દોત્સવ પ્રભુ, વિભૂતિસહ જ્યાં જાય,
 કર જોડી સ્તુતિ સવસહ, દાસ સુદામા ગાય :

સર્વ :

પદ [મુજને માર ના સમશેર—એ લય]

શ્રીવર^૧ શ્રીદ,^૨ શ્રીધર શ્રીશ, જયજય કૃણુ જય !
 અંતર્પાદ્ય ને દશદિશ, જયજય કૃણુ જય !
 નિત્ય સ્તવે વિધીશ^૩ ગિરીશ,^૪
 સ્મરતા વસી ગિરીશ,^૫ ગિરિશ^૬; જય જય કૃણુ જય !
 ત્યજતાં દશ્યનો આ આમિષ^૭
 મળતાં હીલ કરો ન નિમિષ^૮; જય જય કૃણુ જય !
 ટળવા જીવપદરૂપ વિષ,
 અમૃતરૂપ તવ પદ ઈશ ! જય જય કૃણુ જય !
 ચરણ ધરે, સુદામો શીપ,
 નાથ ઉપેન્દ્ર દો આશીપ; જય જય કૃણુ જય !

॥ શ્રીરસ્તુ ॥

૧ લક્ષ્મીપતિ. ૨ સંપત્તિ આપનાર. ૩ ભાગ્યના અધિપતિ બ્રહ્મા.
 ૪ વાગીના અધિપતિ બૃહસ્પતિ. ૫ હિમાલય ગિરિમાં ત્રેષ કૈલાસ.
 ૬ સિવ. ૭ લોભ ૮ અંક ક્ષણ પાણ.

મુદ્રક : ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ મહેતા
મુદ્રણસ્થાન : વસંત મુદ્રણાલય
ધીકાંટારોડ, સિવિલ હોસ્પિટલ સામે
અમદાવાદ.

ચોગિનીકુમારી

પ્રથમ વિભાગ

નવીન આવૃત્તિ

રચનાર : શ્રીમાન વિશ્વવંદ્ય

ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ એક જ નવલકથા છે કે જેના લેખમાં અપૂર્વ રસસાથે વાચકની સર્વ પ્રકારની વ્યવહાર પરમાર્થની ઉન્નતિમાં ઉપયોગી અનેક કર્તવ્યને સરલ અને સ્પષ્ટપણે જણાવ્યાં હોય. હજારો સ્ત્રી પુરુષો તેને રસ અને પ્રીતિપૂર્વક વાંચે છે અને હજારો સ્ત્રી પુરુષો તેને વાંચવાને હજી તત્પર છે. તેમાં એક તરફથી વાર્તાનો ભાગ એટલો તો રસમય છે કે જે વાંચનારનું ચિત્ત સહજસ્વભાવે જ પોતાના તરફ આકર્ષી રાખે છે; જ્યારે તેમાં કેટલાક બીજા બોધક પ્રસંગો ગૂઢ છતાં એટલા તો ઉપયોગી અને સરલ તથા સચોટ-પણે દર્શાયા છે કે વાંચનાર તેને તેજ વખતથી પોતાના જીવનમાં ઉતારવા લલચાયા વિના રહેતો નથી. મન્યના વાર્તાભાગસાથે તે બોધક વિષયને એવી તો સુંદરરીતે ગૂંથ્યો છે કે જેમાં લેખકના અસાધારણ બુદ્ધિવિભવનું વાંચનારને સ્પષ્ટ જ્ઞાન થયા વિના રહેતું જ નથી.

જીવનમાં ઉત્તમ ઉચ્ચ આનંદ અનુભવવો હોય તો આ પુસ્તક તત્કાળ મંગાવી વાંચો.

મૂલ્ય : રૂ. ૨-૮-૦ ગ્રા. ૦-૪-૦

વ્યવસ્થાપક—મહાકાશી, વડોદરા.

શ્રી ત્રિભુવનવિજયીખડ્ગ

પૂર્વ તથા ઉત્તરધારા.

એમસ્તાધકર્ણના સદ્ગુરુ શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીનો રચેલો આ અપૂર્વ ગ્રંથ દ્વિતીયાવસ્થાએ હમણાં જ પ્રસિદ્ધ થયો છે. તે અત્યંત રસમય વાર્તારૂપે છે સદ્વાચન-માત્રથી અંતઃકરણમાં કેવી અપૂર્વ શાંતિ, સ્વસ્થતા તથા ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થતી હશે, તે જો અનુભવવું હોય તો આ ગ્રંથ અવશ્ય વાંચવો. જોડેલો તે રસમય છે તેવો જ તે બોધક અને જીવનોપદ્યાગી વિચારેથી ભરપૂર છે. મનની વ્યગ્રતા શમાવી તેને ઉત્તત કરવાનું કોઈ સફલ ઔષધ હોય તો તે આ ગ્રંથનું વાચન છે. પુરુષાર્થનું પ્રાધાન્ય રથાપતો આ ગ્રંથ નિરુત્સાહીને સાચા ઉત્સાહ તથા આગ્રહ અર્પી કર્તવ્યશીલ કરે છે અને કર્તવ્યમાર્ગમાં પુનઃ પુનઃ ઉપયોગી ઉપદેશદ્વારા તેને કર્તવ્યસિદ્ધિપર્યન્ત આગળ લઈ જાય છે.

ઉત્તત જીવનના દિવ્ય આદર્શો જોવા નામુમ્ક હોય તો આ ગ્રંથ અવલોકો અને તમે મોહમુગ્ધ થશો.

મૂલ્ય : રૂ. ૬ ૮-૦ પોસ્ટેજ ૦-૪-૦

વ્યવસ્થાપક, મહાકાલ, વડોદરા.

